

KULTURNA BAŠTINA SPLITSKOG I ZADARSKOG KRAJA

Spahija, Tea

Master's thesis / Diplomski rad

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:661299>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-10**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

DIPLOMSKI RAD

**KULTURNA BAŠTINA SPLITSKOGA I ZADARSKOGA
KRAJA**

TEA SPAHIJA

SPLIT, LIPNJA 2014.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Hrvatska tradicijska kultura u europskom kontekstu

KULTURNA BAŠTINA SPLITSKOGA I ZADARSKOGA KRAJA

Studentica:

Tea Spahija

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, lipnja 2014. godine

Diplomski rad obranjen je _____ u Splitu pred povjerenstvom

SADRŽAJ

UVOD	5
1. DUHOVNA I NEMATERIJALNA BAŠTINA SELA GIZDAVCA.....	7
1.1. Običaji božićnih blagdana	9
1.2. Tradicija <i>mačkara</i>	15
1.3. Korizmeni i uskrsni običaji.....	17
2. USMENA LIRIKA	20
2.1. Ljubavne pjesme.....	23
2.2. Vjenčanja i zaruke	28
3. POSLOVICE.....	32
4. PRIČANJA IZ ŽIVOTA.....	37
5. SPLITSKO KULTURNO BLAGO	38
5.1. Dioklecijanova palača.....	40
5.2. Sveti Duje	41
5.3. Splitski pozdravi i prigodne pjesmice	43
5.4. Ljubavne uspavanke	44
6. ZADARSKA EPSKA BAŠTINA.....	45
6.1. Povijesni razvoj Zadra	45
6.2. Pjesme grada Zadra	47
RJEČNIK	56
ZAKLJUČAK	63
SAŽETAK.....	64
Summary.....	64
IZVORI I LITERATURA.....	65
Vlastiti terenski zapisi	65
Popis kazivača:	65
LITERATURA.....	65

UVOD

Kada čovjek želi istraživati neko područje ljudskoga djelovanja, bilo da je riječ o nekoj znanosti ili umjetnosti, uvijek je dobro krenuti od početka. Informacije o početku razvoja nekoga područja uvelike nam mogu pomoći da razumijemo zašto se nešto dogodilo kasnije i što je bilo njegovo ishodište. Ovo se može u potpunosti primijeniti i na književnost. Nemoguće je proučavati kasnija književna razdoblja ako se nedovoljno poznaju povoji u razvoju književnosti. Zato je neophodno da svaki fakultet na kojemu se predaje književnost ima kolegij usmene književnosti. Potpuno razumjeti književnost znači da shvaćamo da se veličina nekoga djela ne mjeri u tome koliko je slavno ime njegova tvorca. Iako potpuno neopravdano, usmena se književnost u nekim znanstvenim krugovima smatra manje vrijednom od one pisane. U djelu *Uvod u književnost* (Stamać, Škreb, 1986.) jasno je navedeno da svi narodi imaju književnost, bila ona pisana ili usmena. Potonja je vjerojatno stara koliko i sam čovjek. Obe se književnosti ostvaruju istim jezikom u istom narodu, ali se stilski razlikuju. Pisana književnost nije bolja od usmene ni obratno. One sadrže cjelokupno duhovno, etnološko, kulturološko i antropološko znanje čovjeka i zbir su pojedinačnoga ostvaraja. Iz navedenoga se može zaključiti da književnost čovjeka poučava životu. U njoj su sadržana iskustva naroda iz nekoga vremenskog razdoblja. Autori su izražavali svoje misli i osjećaje koji su se generacijski prenosili na različite načine. Književna djela postoje da kod čovjeka razvijaju estetski doživljaj, ali ona prenose osjećaje, trajne vrijednosti, pa čak i na neki način opominju prenoseći iskustva iz prošlosti. Smatram da je u tome najveća vrijednost usmene književnosti. U njoj su sačuvani primjeri iz starine koji pomažu današnjem čovjeku da shvati koliko se zapravo udaljio od onoga što je zaista važno u životu. Osobno uživam čitati o tradicijskoj kulturi kao i slušati primjere usmene književnosti. To mi omogućuje da zamislim ta stara vremena koja u pričanjima kazivača ožive. Svi ljudi, događaji koji su u povijesnom smislu nevažni i dalje žive jer su bili važni u svakodnevnom životu kazivača.

Ožive i stari običaji koji se danas polako, ali sigurno gase ili ih čak više uopće nema. U očima starijih kazivača zaškri mladost, druženje, obiteljska slavlja, narodni običaji, sve radosti i tuge. Onaj tko sluša kazivanja usmene književnosti u sebi stvara sliku nekih drugih vremena, ljudi koje nikada nije vidio, ali dobije osjećaj da ih već poznaje. Razvija usmena književnost bliskost između sadašnjosti i prošlosti bolje nego što to radi, primjerice, povijest. Zato je važno bilježiti usmeno-književne primjere. Ne smije se dopustiti da nešto vrijedno ode u zaborav. Zapisivanje omogućuje da veći broj ljudi upozna usmenu književnost što

omogućuje da će to pročitati i netko odvažan i otvorena srca te ponovo pokrenute neke stare običaje kako bi ih oteo zaboravu. Danas se to i događa o čemu svjedoči trend što većeg broja čitanja časopisa koji se bave tradicijskom kulturom.

U ovom ću se radu baviti književno-usmenim primjerima iz sela Gizdavca koje se nalazi u splitskom zaleđu, zatim iz samoga grada Splita, a dotaknut ću i kulturnu baštinu grada Zadra. U primjerima iz sela Gizdavca moguće je saznati nešto više o narodnim običajima vezanim uz proslavu vjerskih blagdana. Također, veliki je broj primjera usmene poezije koju su razvijali mladi ljudi plešući i pjevajući u kolima. Na osnovi tih primjera moguće je saznati pregršt podataka o tome kako je izgledao život u Dalmatinskoj zagori u prvoj polovici dvadesetoga stoljeća. Zatim ću se baviti i primjerima iz Splita koji su vezani uz predaje o nastanku grada kao i uz proslavu blagdana svetoga Duje. Posljednji dio rada govori o epskim pjesmama dvadesetoga stoljeća. Pjesme su različite tematike, ali može se reći da sažimlju bogat i zanimljiv povijesni, kulturni i društveni život na zadarskom području.

1. DUHOVNA I NEMATERIJALNA BAŠTINA SELA GIZDAVCA

Veliki europski gradovi imaju dugu povijest i bogatu tradiciju, pa tako i mediteranski grad Split. No, već dvadesetak minuta vožnje od Splita stiže se u jedan drugačiji kraj. Riječ je o Dalmatinskoj zagori koja je puna kulturne i narodne baštine. I kada se većini čini da su stari običaji zamrli, potrebno je da netko dobre volje dođe u određeni kraj i vidjet će da brojni običaji i dalje žive. U ovome ću se radu, između ostaloga, baviti običajima sela Gizdavca u općini Muć nadomak Splita. Ime sela dolazi od riječi *gizdav* što znači *uređen, nakićen, kicoš...* stoga ne čudi što njegovi stanovnici tvrde da je mjesto dobilo ime zato što je lijepo i gizdavo, tj. toliko lijepo da izgleda kao da je stalno urešeno i nakićeno. Razgovarala sam sa ženom¹ koja je rođena u Gizdavcu prije devedeset šest godina.

Zaštitnik Gizdavca je sveti Luka. Svetac je to koji je napisao Treće evanđelje i Djela apostolska. Bio je i pratitelj svetoga Pavla na njegovom trećem misijskom putovanju. U Evanđelju je opisao život Isusa Krista dok u Djelima apostolskim spominje silazak Duha svetoga na apostole te njihovo daljnje djelovanje. Prema predaji, bio je raspet u Grčkoj. Njegov se dan obilježava svake godine na dan 18. listopada. Toga je dana u Gizdavcu bio mjesni sajam i posebno slavlje.

Cili dan na Sv. Luku budu mise. Dolazi svit iz vanka. Iz drugi sela. Veliko je to slavlje. Svit donosi žito i vunu sveton Luki, a on njima zauzvrat da zagovor i zdravlje njihova blaga. Svit bi jedva dočeka blagdane da se malo odmori. Bili bi umorni od rada i plaćanja. A sve se plaćalo. I pop i remeta i ljudi šta ti pričuvaju blago. Sve.²

Nekoliko je pjesmica svetom Luki i Gizdavcu.

¹ Manda Šunjić djev. Kuvek, rođena je u Gizdavcu 1918. godine u zaseoku Kuveci. Dva mjeseca nakon rođenja umrla joj je majka zbog posljedica španjolske gripe te se o njoj, bratu i sestri brinuo otac Luka. Unatoč brojnim životnim nedaćama, zadržala je radost duha kojom i danas zrači. Nadživjela je svoje prijatelje iz sela kojih se rado sjeti ne skrivajući nostalgiju i govoreći kako je seoski život bolji od splitskog iako u Splitu živi već duže vrijeme. Ova baka naglašava da je zapamtila preko 3000 pjesama svoga sela. Žali što nije imala mogućnost školovanja te poručuje mladima da ne podcjenjuju vrijednost koji imaju fakulteti i škole. U našem razgovoru koji je obavljen 24. travnja 2010. godine u Splitu, otkrila mi je i recept za dugi život: *Živi umjereno, budi zadovoljan s onim što imaš i nikad se ne svađaj sa svojim bližnjima pa i onima koji to nisu!*

² Kazala mi je spomenuta Manda Šunjić.

*Sveti Luka,
Šta si u Gizdavcu,
Dotraj meni malu na magarcu.*

Gizdovac

*Oj, Gizdavče,
Selo moje malo,
Za drugin mi nije ni stalo.*

*Gizdovac je selo na vidiku,
Ja u njem izabrala diku.*

Ja san mala od općine Muća

1.1. Običaji božićnih blagdana

Božićni su običaji vrlo omiljeni u narodu i gotova da nema hrvatskoga kraja u kojemu se nije njegovao običaj Badnjega dana u kojem glavnu ulogu ima drvo badnjak. Običaj paljenja drva badnjaka spominje se još u 6. stoljeću u Španjolskoj, i to prema zapisima biskupa Martina iz Bracare.³ Navedeno su drvo od davnina palili i Rimljani, Englezi, Francuzi, Nijemci, Letonci, Portugalci i južnoslavenski narodi. U Hrvatskoj je najstariji zapis koji o tome svjedoči u dubrovačkom Statutu *Liber statutorum ciuitatis Ragussi* iz 1272. godine. Dvije su vrste drva badnjaka, kako navodi Marko Dragić u *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*. Naime, prva vrsta je grana, i to najčešće hrasta (cera) kojoj lišće nije otpalo. Druga se vrsta odnosi na panj, tj. kladu duljine jedan do dva metra i od trideset do pedeset centimetara debljine, kao i na dva manja komada drva. Potonja je vrsta češća u običajima u Dalmaciji, o čemu svjedoče i navodi kazivačice.

*Na Badnjak bi se po čitavoj kući prosipala slama. Onda bi se usikli badnjaci koje bi donilo najmlađe dte iz kuće. Na misu su svi išli, ali ne bi bilo ponoćke jer je pop mora obač nekoliko mista pa bi ponoćka bila di bi se pop zateka pridvečer. Najčešće u njegovoj crkvi na Muću.*⁴

Za dalmatinsko je područje karakteristično paljenje triju badnjaka dok se ponegdje pali po jedan za svaku mušku osobu koja je u kući kao i za muško dijete koje se tek treba roditi u nadolazećoj godini. Vjeruje se da gori samo gornji dio badnjaka jer donji predstavlja temelj obitelji koji ostaje zdrav i neoštećen što simbolizira zdravlje i dobro u životu stanovnika kuće. Svako od triju drva simbolizira nešto. Može biti riječi o blagu, kući... Na Braču se, recimo, gorući badnjak polijeva vinom te se moli za blagostanje u materijalnom i duhovnom smislu u sljedećoj godini.⁵ U seoskim su dalmatinskim krajevima karakteristične povorke ljudi na Badnju večer. Domaćini kuća se čak natječu čije će drvo badnjak biti veće i ljepše. Običaj je da se nakon paljenja badnjaka zapali svijeća koju bi u Dalmaciji zapalili za žive i za mrtve iz obitelji. Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata ima vrlo značajnu ulogu, osobito

³ Dragić, M. (2008). Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi. *Crkva u svijetu*. 1 (1), str. 67-91

⁴Spomenuta Manda Šunjić djev. Kuvek.

⁵ Dragić, M. (2011). Badnja noć u folkloristici Hrvata. *Croatica et Slavica Iadertina*. 6 (6), str. 229- 264

kada je riječ o obilježavanju blagdana. Jedna svijeća simbolizira vjeru u Jednoga Boga, dvije označavaju Boga i čovjeka, dok tri svijeće simboliziraju Presveto Trojstvo. Prije paljenja svijeće na večeri uoči Božića bi se izrekla molitva, a svijeća bi gorjela cijelu noć.

Hrvati su imali osobito jaka vjerovanja u odnosu na božićnu svijeću.⁶ Ona se ne bi smjela nagnuti, napuknuti ili na bilo koji drugi način oštetiti jer je to značilo da će starješina u kući umrijeti. Ako bi straješina svijeću nakon božićnoga ručka ugasio jednom kapljom vina kojom je namočio kruh, to je značilo da će brzo umrijeti, a ako bi bilo potrebno više kapljica, značilo je da će imati dug i zdrav život.⁷ Badnji su običaji bili vrlo važni i zbog kulta pokojnika. Postoji vjerovanje prema kojem se oko badnjaka okupljaju pokojnici iz obitelji. Ako naše običaje promatramo u europskom kontekstu, možemo vidjeti poveznice između europske i hrvatske tradicijske kulture. Slične običaje s paljenjem svijeća u Badnjoj večeri imaju i Talijani.

Stariji su često ostavljali vrata kuće otvorena, vjerujući da će se za vrijeme dok su oni na polnoćki pojaviti Marija, Josip i dijete Isus upravo u njihovoj kući kako bi se zagrijali, okrepili i odmorili. Domaćin bi im na stolu ostavio svijeću u znak njihove vjere. Drugi su, pak, ostavljali malo odškrinuta vrata uz obveznu svijeću na kuhinjskom stolu. Vjeruju da je Badnja noć ona u kojoj će se dok su ukućani na polnoćki vratiti mrtvi iz obitelji. To se vjeruje jer je to noć mira i slavlja.⁸

Božićna svijeća važna je za vrijeme objeda talijanske obitelji. No, svi su oprezni da se njen plamen za to vrijeme ne ugasi. Ukoliko se to dogodi, vjeruje se da će otac te obitelji umrijeti.

Prosipanje slame⁹ se obavljalo jer se vjerovalo da se time izražava težnja za plodnošću usjeva kao i za rađanje djece u sljedećoj godini. U nekim su se krajevima slične želje izražavale posipanjem kukuruzom i pšenicom, a negdje čak i mješavinom različitih plodova žitarica.¹⁰ Tradicija prosipanja slame čuva se u brojnim mjestima Dalmatinske zagore, a simbolizira rođenje Spasitelja u štalici. Pri obredu posipanja slame najznačajniju ulogu preuzimaju upravo najmlađa djeca u obitelji. Djeca spavaju u slami, a prije toga se igraju

⁶ Dragić, M., (2010.). Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata, *Crkva u svijetu*. 1 (4), str. 467-488.

⁷ Isto.

⁸ Kazala mi je Anastasia Bertani, rođena u Bologni 2000. godine. Njena obitelj podrijetlom je iz grada Modene koji se nalazi u okolini Bologne. Zamolila sam je da mi kaže ponešto o adventskim običajima njenog kraja što je rado učinila. O tradiciji je, kako kaže, najviše naučila iz priča oca Marka, ali i pjevanja u dječjem zboru *Piccolo coro dell'Antoniano*. Razgovarale smo 15. travnja 2013. godine.

⁹ Koje spominje i kazivačica Manda Šunjić.

¹⁰ Dragić, M. (2008). Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi. *Crkva u svijetu*. 1 (1), str. 67-91.

orasima koji su krupno zrnje i simboliziraju dobar urod sljedeće godine.¹¹ Na slami koja se prosipa po kući ukućani bi znali spavati nakon polnoćke odajući počast i zahvalnost novorođenom Isusu. Ponekad se u slami odvija i darivanje jer odrasli bi znali sakriti novac koji bi djeca tražila.

U okolici se Splita održavao običaj prema kojemu žena prospe slamu po kući, a djeca se po njoj valjaju. Također, ponegdje bi ta slama ostajala sve do Nove godine kada bi žena pomela kuću, poškopila je svetom vodom i izmolila Vjeronanje. U makarskoj bi okolici žene izvlačile slamke i koja bi izvukla najveću, značilo je da će njena preslica biti najbolja u mjestu.¹² Nakon blagdana, sa slamom se postupalo s poštovanjem. Ili bi se odnijela u štalu da donese zdravlje životinjama ili bi se od nje izrađivali različiti predmeti poput vijenaca koji su se stavljali na blagdanski stol ukrašen bijelim stolnjakom. Također, ona se stavljala na stabla, različite voćke i usjeve što je simboliziralo nadu u bolji urod plodova. Drugim riječima, slami se pridaju apotropejske karakteristike.

Badnji dan obilježen je s posti i nemrsi. U Gizdavcu se toga dana obično jeo posni grah. Vjerovalo se da se time osigurava dodatna molitva za pokojnike u kući jer je to jelo prema tradicijskoj kulturi shvaćano kao jelo pokojnika. Također, pekao bi se i poseban kruh koji se jeo na Božić, a karakteriziralo ga je pisanje. Kako mi je ispričala Manda Šunjić, rođ. Kuvek, njen bi otac zamijesio kruh u koji bi djeca pisala. Oni su po kruhu radili različite crte i šare jer slova nisu poznavali. Otac bi tu prigodu iskoristio da djecu podučiti kojem slovu, a pročitao bi im i koju prigodnu božićnu molitvu ili pjesmu iz *libra*.¹³

Nezaobilazan je dio Božića i božićno drvce. Stablo je to koje simbolizira Isusa Krista koji predstavlja stablo života. Drvce mora i svjetlucati jer je Isus svjetlo svijeta. Hrvati su običaj ukrašavanja bora prihvatili u devetnaestom stoljeću. Spominje se tako njegovo kićenje 1881. u sjeverozapadnim krajevima Hrvatske, pa i u Splitu 1895. godine. Borovi su se u prošlosti kitili suhim voćem i svijećama, a postupak je bio praćen pjevanjem božićnih pjesama. Božićni blagdani nisu mogli proći bez molitve. Najčešće bi se oko drva badnjaka ili obiteljskoga stola okupljali ukućani u zajedničkoj molitvi koji bi predvodio otac. Na Badnjak su te molitve obično bile dulje. Uz Očenaš, Zdravo Mariju i Slava Ocu, molio se i Anđeo

¹¹ Dragić, M. (2011). Badnja noć u folkloristici Hrvata. *Croatica et Slavica Iadertina*. 6 (6), str. 229- 264.

¹² Isto.

¹³ Kako je kazivačica Manda Šunjić vrlo stara žena, nije mi u potpunosti uspjela objasniti što je to *libar*, no uspjela se prisjetiti sadržaja koji bi im otac čitao. Bila je riječ o tradicionalnim molitvama njihova kraja, nekim običajima, a spominjale su se i epske pjesme o narodnim junacima. Kazivačica se uspjela prisjetiti da je bilo pjesama o Kraljeviću Marku. Nakon njenoga odlaska sa sela, gubi se trag i *libru* kojega je posjedovala.

Gopodnji¹⁴ nakon čega bi se izrekla molitva prigodnoga karaktera koja se razlikovala od mjesta do mjesta, a bila je vezana uz božićna događanja.

Ispod bora bi se stavljale jasllice koje predstavljaju Svetu obitelj. Nakon što bi se završili kućni obredi, odlazilo se na polnoćku. Zaista su brojni običaji koji se vezuju uz tu najsvetiju misu u godini, a osobito je zanimljiv jedan iz splitskoga kraja koji kaže da najbolja djeca u ponoć mogu vidjeti raj i sve svece Božje. Česti su u to vrijeme i ophodi po kućama od kojih su najpoznatiji kolendari. Oni bi čestitali predstojeće blagdane i očekivali simbolične darove. Svaki je kraj imao svoje čestitare s karakterističnim običajima. Običaji Božića jačali su zajedništvo u obitelji, pa tako i u Gizdavcu.

Na Božić bi se kuva kiseli kupus, suvo meso, ile bi se smokve i pila rakija. Cilo bi vrime gorila svića koju bi poza ručkon ćaća ugasija tako šta bi umočija kruv u vino i onda dotaka plamen. Odalo bi se po kućama čestitat susidima. Pivale bi se božićne pisme. Poza Božićen dolazi Sv. Stipan, pa Ivan i za njen Mladinci na koje bi se pomela slama iz kuće. Nova Godina nije se slavila ka danas. Zvali smo je Mali Božić. Isto bi usikli badnjake koji su bili tanji od onih na pravi Božić.¹⁵

I u ovome se primjeru spominje plamen svijeće koji ima veliku simboliku. Za Božić se svijeća smatra svetinjom u kući.¹⁶ U prošlosti se na hrvatskom prostoru u kućama palila najčešće po jedna svijeća i to najčešće za vrijeme badnje večere te za vrijeme ručka na Božić i Novu godinu, a u nekim krajevima i na Staru godinu i Sveta Tri kralja. Svijeća ima važnu funkciju tijekom cijelog Adventa i božićnog vremena. Ona simbolizira pobjedu nad tminom i zaštitu od demonskih bića.¹⁷ Na blagdan Bezgrješnog začeca Blažene Djevice Marije bi se npr. sijala se pšenica u koju bi se stavljala trostruka svijeća što je simbol Presvetoga Trojstva. Kada bi se u hrvatskim kućama palile dvije svijeće, jedna je bila za žive, druga za mrtve. Ako bi prije dogorjela za mrtve, to je bio znak da se za njih treba više moliti i obratno. U Rami se u božićno vrijeme svijeće pale tri puta i to prvo na Badnju večer, drugi put na božićno jutro i treći put na Novu godinu. Svijeće su se gasile kruhom umočenim u vino. Taj se običaj njeguje u okolici Splita još danas. Osim toga kraja, svijeće su se na taj način gasile i u imotskom, duvanjskom, neumskom, ramskom, poljičkom i vrgorskom kraju.

¹⁴ Dragić, M. (2011). Badnja noć u folkloristici Hrvata. *Croatica et Slavica Iadertina*. 6(6), str. 229-264.

¹⁵ Kazala mi je već spomenuta Manda Šunjić djev. Kuvek.

¹⁶ Dragić, M., (2010.). Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata,. *Crkva u svijetu*. 1 (4), str. 467-488.

¹⁷ Isto.

Drugi dan Božića blagdan je svetoga Stjepana koji se još naziva *Stipandan*, *Štefanje*, *Stipanje*. Stjepan prvomučenik bio je jedan od sedam đakona koji su se birali da propovijedaju Radosnu vijest i pomažu siromašnima. Činio je velika čudesa u ime Boga, ali to se nije sviđalo narodnim starješinama koji ga optužiše da radi protiv Mojsijeva zakona. Pronađeni su brojni lažni svjedoci i sv. Stjepan je osuđen na smrt. Bez straha je govorio onima koji su ga osudili da su sve proroke progonili i da vidi nebesa i Isusa Krista gdje stoji zdesna Ocu svomu. Mučen je i ubijen kamenovanjem. Dan je to kada se u nekim krajevima seljaci s kolima s konjima utrkuju¹⁸ jer je sveti Stjepan ujedno i zaštitnik konja. U okolici Zagreba (Gračani) na blagdan svetoga Stjepana tamburaši idu po mnogim kućama jer se veliki broj ljudi zove upravo Stjepan.¹⁹ Slavljenik obavezno mora počastiti čestitare.

Blagdan svetoga Ivana je treći dan Božića, a naziva se još i *Ivanje*, *Ivanjdan*, *Janušovo*... Sveti Ivan bio je apostol kojega je Isus najviše volio. Jedini je stajao pod njegovim križem i na uskršno je jutro prvi od apostola s Petrom utrčao u grob. Do uznesenja Blažene Djevice Marije boravio je u Jeruzalemu nakon čega je postao biskup u Efezu. Mučen je u Rimu i to na vrlo okrutan način. Bio je bačen u kotao s vrelin uljem, a kako mu ulje nije nanijelo povrede, prognan je na Patmos. Autor je Četvrtoga evanđelja koje je po stilu pisanja poetski najvrjednije, a autor je i Otkrivenja. Na ikonama se prikazuje s orlom i knjigom. Isusov najmiliji učenik nije umro mučeničkom smrću, a njegov se blagdan obilježava 27. prosinca. Toga se dana u nekim krajevima blagoslivlja vino u crkvama,²⁰ dok se u nekim mjestima u kućama mete slama koja se ranije prosipala jer se nije smjela pomesti na Božić ili Stipandan.

28. prosinca obilježava se blagdan nevine dječice u spomen svoj djeci koju je Herod dao pogubiti kako bi se zasigurno riješio Isusa Krista. Običaji su toga dana da se djeca šibaju. Stara godina je naziv za novogodišnju noć koja se još naziva i Silvestrovo, a po običajima je slična Badnjoj noći. Nova godina se slavi vrlo svečano, a naziva se još i Mali Božić. Dan je to kada bi se obilazili prijatelji i rodbina najčešće slaveći novo ljeto uz različita pečenja, kupus i vino. U okolici Zagreba taj se dan nije smjela jesti perad jer se vjerovalo da će sreća tako odletjeti iz kuće.²¹ Osobito su mu se veselila i djeca koju su odrasli darivali stavljajući

¹⁸ Braica, S. (2004). Božićni običaji. *Ethnologica Dalmatica*. 42 (1), str. 5-26.

¹⁹ Novosel, D. (2012). Adventski i božićni običaji u Gračanima kod Zagreba. *KAJ, časopis za književnost, umjetnost, kulturu*. 45 (4-5), str. 89-100.

²⁰ Isto.

²¹ Novosel, D. (2012). Adventski i božićni običaji u Gračanima kod Zagreba. *KAJ, časopis za književnost, umjetnost, kulturu*. 45 (4-5), str. 89-100.

kovanice u jabuke. U Kaštelima bi se bližnjima čestitalo rječima *Na dobro van došlo mlado lito*. Kolendari su pred kućama ovako pjevali:

Došli smo van kolendrati

i Božiče sve nazvati

po Božiću sveti Stipan,

po Stipanu sveti Ivan,

po Ivanu Svi Mladinci,

po Mladincin Mlado lito,

rodilo van uje, žito,

rodila van maraščina

i ostala vrsta vina.

Završetak božićnih blagdana označava blagdan Sveta tri kralja. Spomendan je to događaja kada su tri mudraca s Istoka vidjela zvijezdu kao znak da se rodio novi kralj židovski. Toga se preplašio Herod koji je mudracima rekao da pronađu dijete jer mu se i on želi pokloniti. Trojica su kraljeva djetetu Isusu donijela mirisnu pomast, tamjan i zlato. Bog im je u snu poslao poruku da se drugim putem vrate kući što su i učinili. Taj se blagdan još naziva i Vodokršće jer se na taj dan u crkvi blagoslivlja voda koju kršćanska obitelj treba imati u kući tijekom cijele godine. U Splitu se na taj dan peku fritule što znači da je riječ o važnom božićnom blagdanu. Ljudi koji idu u crkvu po svetu vodu, uzimaju je iz badnja u kojemu je svećenik blagoslovom posvetio tu vodu. Ista se koristi u obitelji u različite svrhe. Danas najčešće kada svećenik blagoslivlja kuće povodom božićnih blagdana pa svetom vodom škropi kuću i moli s ukućanima. Najčešće se škropi s grančicama bora ako se još nije odnio iz kuće. Običaj je bio da se na blagdan Sveta tri kralja bor iznosio iz kuće kao znak završetka božićnih blagdana. Na blagdan Sveta tri kralja pjevale su se različite narodne usmene, ali i druge svjetovne pjesme. Najpoznatija je svakako *U se vrime godišća*, prevedena pjesma iz trinaestoga stoljeća s latinskim nazivom *In hoc anni circulo*. Na ovaj je blagdan

čest običaj i obilaženje kuća. U sjevernijim dijelovima Hrvatske to su bili *zvezdari*, tj. mladići koji se obuku u sveta tri kralja i nose zvijezdu pjevajući vjerske pjesme i skupljajući darove. Za južnije su krajeve karakteristični ophodi kolendara, mladića koji idu od kuće do kuće čestitati blagdane s čime se u nekim krajevima kreće već od blagdana svete Kate.

Danas se najčešće pjeva pjesma *Tri kralja jahahu*:

Tri kralja jahahu s onih sunčanih stran

Tri dara nošahu: mir, zlato tamijan.

...

Irude prehudi, Irude prekruti,

Krista hoćeš ubiti, to nam srce sluti.

...

Isus digne ruke, drago im hvaljaše

I nebeske dvore njima obećaše.

1.2. Tradicija *mačkara*

Nakon što se božićno drvce iznese, slama pomete i ukrasi skinu, završavaju božićni blagdani, ali odmah počinje vrijeme poklada. To razdoblje traje sve do Čiste srijede kada počinje korizma, a naziva se još i vrijeme karnevala. Iako traju dugo vremena, poklade se najintenzivnije odvijaju tjedan dana prije Čiste srijede, osobito u ponedjeljak i utorak koji joj prethode. Na Pokladni su se utorak odvijale najveće maškare. Tradicija maskiranja u druge osobe, stvari ili životinje ima zaista dugu tradiciju koja počinje još u pretkršćanskim vremenima.²² U seoskim su se hrvatskim krajevima muškarci najradije maskirali u žene i išli od kuće do kuće tražeći darove koje su među sobom dijelili. Također, na sebe bi stavljali janječú kožu, vunu i zvonili zvonima da bi se dan prije korizme dobro zapamtio i kako bi se od mještana otjeralo sve negativno što ulazi u ljudska srca i duše. U Splitu su maškare bile osobito značajne jer su toga dana uz dan proslave svetoga Dujma žene i starci jedino dolazili na Rivu.²³ No, ovi su događaji bili toliko važni da je materijala za *ćakulu* bilo dovoljno za

²² Dragić, M. (2012). Velike poklade u tradicijskoj baštini Hrvata. *Croatica et Slavica Iadertina*. 8/1 (1), str. 155-188

²³ Isto.

cijelu godinu. I ovdje su se momci oblačili u djevojke, bilo je i maskara koje su imale na odjeći prišivene zlatne novčiće pa se i znalo tko kome udvara.

Za vrijeme poklada vladali bi buka, smijeh, pjesma i šale. Upravo bi se bukom i pjesmama htjelo otjerati demone od ljudi i stoke pa se može zaključiti da maskare imaju apotropejski karakter.²⁴ Iz sljedećega primjera može se vidjeti kako se selu Gizdavcu bio običaj *mačkaranja* u svatove.

*Na mačkare bi se ludovalo. Nosile su se starinske nošnje. Mladići bi se obukli u mlade neviste i cilo bi selo učinilo ka da su svatovi. Kad bi se stariji obuka u nevistu, curicu na vinčanju, to bi zvali jenga. Oni obučeni u svatove bi imali rubac, obluk, jačerine. Bilo bi i divera i kumova, prvinaca, vezicara... Nosili bi barjak od jablana i tražili u selu da in se dadu naranče i kolači. Niki drugi bi se umotavali u kožu zaklanih ovaca, a svega je bilo. Najluđe na pokladni utorak kad bi zamirisali uštupci i krafne.*²⁵

Iz primjera kazivačice se vidi jedan od običaja Dalmatinske zagore koji je karakterističan za razdoblje poklada. Često se odvijala varijanta maskara u kojoj bi mladići, koji će se za vrijeme poklada prerusiti u barjaktare i djevere, išli po selima već početkom zime da bi odabrali prikladni jablan koji bi na kraju posjekli i odnijeli. U nekim su mjestima ljudi danju čuvali jablane kako ih buduće maskare ne bi posjekle. Ipak, mladići bi ugavnom uspjeli doći do jablana kojima bi gulili koru, a zatim ih ostavili na tavanu kuće da se osuše i budu lakši. Barjak je morao biti oblika piramide, a ako takav nije bio, na njega bi se pričvrstile grane drugoga jablana da se postigne željeni oblik.²⁶ Zatim bi se na visini od jednoga metra u njega utisnuo klin za rukohvat i naslon za rame. Tada je sve bilo spremno za Pokladni utorak i dolazak svatova. Negdje bi se ovaj običaj odvijao i na Pokladnu nedjelju. Svatove su redovito činili babe i didovi, veziri i barjaktari, jenge i neviste, diverovi i cigani. Dida bi bio najstariji i najugledniji čovjek među maskarama koji je držao red, a uz njega je uvijek baba koja bi lugom posipala neposlušne civile. Vezir bi se obično kretao bočno od maskara da može pratiti je li sve u redu s povorkom, dok je barjaktar bio najsnažniji momak koji nosi barjak. Jenge predstavljaju mlade neudane cure, neviste tek udane žene dok su djeveri neoženjeni muškarci.²⁷ Na kraju bi povorka išli cigani. Ovaj se običaj u maskarama njegovao u gotovo

²⁴Dragić, M. (2007). Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. *Croatica et Slavica Iadertina*. 1 (3), str. 369-390.

²⁵ Kazala mi je spomenuta Manda Šunjić djev. Kuvek.

²⁶Dragić, M. (2012). Velike poklade u tradicijskoj baštini Hrvata. *Croatica et Slavica Iadertina*. 8/1 (1), str. 155-188.

²⁷ Isto.

svim mjestima Dalmatinske zagore, a svako je mjesto imalo svoje karakteristike. Različite su bile uloge u svatovima, ponekad bi se muškarci isključivo oblačili u žene, no bilo je i drugih običaja o kojima bi se još puno moglo istraživati i pisati.

1.3. Korizmeni i uskrсни običaji

Uskrs je najveći kršćanski blagdan, označuje buđenje života u ljudima kao i obnovu prirode. Velik je broj običaja vezanih uz ovo vrijeme duboko ukorijenjen u kršćansku tradiciju pa tako i na području Dalmatinske zagore. Korizma je bila vrijeme duhovne i tjelesne obnove naroda.

*Korizma ti, ćerce, nije bila ka danas. Sad se odriču samo iz finte i to onog štain inače i ne triba. Onda se nije mrsilo od Čiste sride do Uskrsa. A bila je jedna žena u Kuduza, pokojne Ivke, koja je postila od poklada sve do Uskrsa. Postila! Samo malo kruva i vode. Mi drugi bi mrsili samo četvrtkon i nediljon. Drugo se postilo. I staro i mlado.*²⁸

Cvjetnica je dan kojim se obilježava svečani Isusov ulazak u Jeruzalem. U Dalmaciji bi se toga dana blagoslivljale različite biljke, a najčešće grane palme, masline, ružmarina, kao i grane drveta limuna i naranče.²⁹ Vjeruje se da te grane štite obitelj u kojoj se nalaze tijekom cijele godine. Cvjetnica je u nekim mjestima Dalmacije dan kad se obitelji intenzivnije sjećaju svojih pokojnika i mole za njih. Ljudi obilaze groblja noseći na njih cvijeće i grane masline.

*Na Cvitnicu se nosilo cviće na groblje. Ako je umra mladi čovik, nosili bi grane od jelića sa svilacima i ružama. Ako je umrli bija stariji, nosili bi malo škurije cviće. Svak bi se taj dan umiva u ljubici, drinu, rašeljki.*³⁰ *Onda bi brali masline pa išli u crkvu.*³¹

Na Veliki bi se četvrtak u dalmatinskim krajevima šibale klupe u crkvi kao spomen na šibanje Isusa Krista. Nekada su ljudi znali pretjerati, pa bi klupe bile i uništene.³² Taj se dan nazivao i *zelenim četvrtkom* jer bi se jelo samo zelje. Prema predaji je Blažena Djevica Marija tu večer skuhala zelje i čekala Isusa, ali nije došao kući jer su ga izdali i uhitili. U

²⁸Kako svjedoči već spomenuta Manda Šunjić.

²⁹Milić, L. (1993). Uskrсни običaji u Splitu i bližim lokalitetima. *EtnologicDalmatica*. 1 (4-5), str. 139-150.

³⁰O čemu piše i Marko Dragić u članku Apotropijski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. *Croatica et Slavica Iadertina*. 1 (3), str. 369- 390.

³¹ Kazala mi je Manda Šunjić.

³²Milić, L. (1993). Uskrсни običaji u Splitu i bližim lokalitetima. *Etnologica Dalmatica*. 1 (4-5), str. 139-150.

Rami postoji običaj da se od toga dana posti četrdeset sati,³³ a sličan se običaj njegovao i u Gizdavcu.

Na Veliki četvrtak bi išli na baraban. Ogulili bi mu koru, to bi nosili većinon mladi. Zavezala bi se zvona. Počela bi zvonit tek na Bilu Subotu u deset dati. Nije se ilo do tog sata.³⁴

Na Veliki petak u crkvama se ne održavaju svete mise. Dan je to kada se prisjećamo Isusove smrti na križu pa se stoga obavljaju crkveni obredi bez služenja mise. Liturgija se sastoji od molitve, klanjanja križu i pričesti. Kršćani vrlo strogo poste na Veliki petak iako trajanje posta varira. U nekim se mjestima posti 40 sati, u drugima samo u petak, a postoje i krajevi u kojima se posti čak i na Veliku subotu u spomen na Isusovu smrt i ukop kada je umro kao što će umrijeti i svaki čovjek. Na Veliku subotu Isus počiva u grobu. Na uskršno jutro njegov grob je prazan. On je ustao u i bit će u vječnoj slavi jer se predao za spas sviju ljudi. Uskrs je stoga najveći kršćanski blagdan.

Danas je zadržan običaj ukrašavanja jaja za Uskrs, tj. pravljenja pisanica. Vjeruje se da jaje označuje plodnost i novi život. Na uskršno se jutro nosi u crkvu na blagoslov hrane te obitelj zajednički blaguje blagoslovljena jaja. Na početku dvadesetoga stoljeća jaja su bila dio uskršnih običaja u Dalmatinskoj zagori, ali se nisu kao danas ukrašena darivala rođacima i prijateljima, već su se davala župniku crkve.

Na Uskrs bi se kuvala jaja i išli bi na ispovid. Muški su popu nosili cok drva, a ženske brime. Obavezno bi popu dali duzinu jaja.³⁵

Četrdeset dana nakon Uskrša slavi se blagdan Isusova uzašašće na nebo. Isus Krist je svojim učenicima rekao da očekuju skori dolazak Duha Svetoga te je uzašao na nebo da sjedi zdesna svome Ocu. On je svojim odlaskom sa Zemlje ukazao ljudima da i oni trebaju težiti nebesima te da će se jedino po njemu spasiti. Zato se taj blagdan još naziva i Spasovo. U Hrvatskim se krajevima obilježava na različite načine.

Na području Dalmatinske zagore, ovaj se dan naziva još i Križi. U nekim su krajevima postojali posebni seoski ophodi koji su se zvali *križarice*,³⁶ a važan je dio obreda bila i procesija. *Križarice* su se odvijale u Slavoniji gdje bi narod odabrao gazdu i gazdaricu koji bi

³³Dragić, M. (2010). Veliko trodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini. *HUM*. 1 (6), str. 81-105.

³⁴Kako svjedoči Manda Šunjić djev. Kuvek.

³⁵Prema riječima Mande Šunjić, rođ. Kuvek.

³⁶Dragić, M. (2009). Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini. *Crkva u svijetu*. 44 (3), str. 305-328.

održavali red u povorci. Za križem bi prvo išla djeca, a hodalo se po kućama gdje bi se izgovarale spasovske molitve i pjesme, svetom vodicom bi se škropila polja, a zauzvrat bi se od domaćina dobilo darak, najčešće hranu. Procesija se provodi za različite blagdane, a obilježava je odlazak s jednoga mjesta na drugo, uz obavezni povratak na mjesto s kojega se krenulo. U kršćana, u procesiji prvo ide križ, za njime djeca pa svećenik. Iza svećenika po običaju hodaju muškarci, a za njima žene. U Splitu su se na Spasovu održavali *rogacjuni*, tj. tri posna i molitvena dana prije Spasova. Ti su dani uključivali procesije i blagoslov polja. Prvoga dana procesija bi išla iz Varoša, tj. crkve Sv. Križa do crkve Gospe od Pojišana. Nakon nekoliko misa u toj crkvi i kratkoga odmora, povorka bi krenula natrag u Varoš.³⁷ Neki bi iskoristili prigodu, pa bi trgovali slatkišima i hranom. Značajno je obilježje splitskih procesija na Spasovo što bi žene nosile cvijeće na glavi pa bi mise mirisale.

Spasovo je vrlo važan kršćanski blagdan, ali se običaji toga dana slabo poznaju. Isus je toga dana poručio svakome čovjeku da teži nebu, a ne zemaljskome i materijalnom. Čovjek kao i mi pridružio se Bogu te narodu obećao Duha svetoga i spasenje. Običaji se ovoga dana njeguju u gotovo svim krajevima Hrvatske i neopravdano su zapostavljeni u istraživanjima iako imaju važnu vjersku i tradicijsku vrijednost.

Pedeset dana nakon Uskrsa slavi se blagdan Pedesetnice, tj. Duhova. Blagdan je to kada se prisjećamo silaska Duha Svetoga na apostole u Jeruzalemu nakon što je Isus uzašao na nebo. Isus je ispunio svoje obećanje i poslao Duha Svetoga na učenike. Zapucao je snažan vjetar i na svakoga od njih su se spustili plameni jezici. Učenici su tada progovorili jezicima koje nikada nisu poznavali. Stranci su se čudili kako apostoli govore njihovim jezikom i prenose Evanđelje. Običaji toga blagdana nisu dovoljno istraženi, ali valja spomenuti da su se u Slavoniji održavale ljelje. Običaj je to u kojem se mladići i djevojke podjele na kraljice i kraljeve te u dvorištima svojega mjesta plešu i pjevaju o zdravlju, udaji, plodnosti polja, ali i o Božjem blagoslovu na tu kuću. Taj se običaj održava jer su prema legendi, u Gorjanima, Turci bili zarobili starije ljude i momke, a oslobodile su ih djevojke obučene u bijele nošnje s vilama i kosama.³⁸ Preplašeni Turci su pobjegli, misleći da je riječ o duhovima. Upravo se zato ovi ophodi održavaju na blagdan Duhova. U vjerskom smislu, narod je toga dana pozvan na misno slavlje te na duhovnu obnovu kako bi krenuo od svojih nedjela kojih se treba odreći

³⁷ Isto.

³⁸ <http://www.etnoportal.com/dogadjaj/predstavljanje-obnovljenog-obicaja-slavonskih-kraljica-ljelja-u-osijeku/>

da bi otvorio srce Bogu. Glavni je dio svetih misa toga dana zaziv Duha Svetoga kada se pjeva ili čita:

*Dođi Duše Presveti,
sa neba nas posejti,
zrakom svoje milosti.*

*Dođi Oče ubogih,
Djelitelju dara svih,
dođi, srca svjetlosti.*

*Tješitelju tako blag,
ti nebeski goste drag,
pun miline, hlade tih.*

*Umornima odmore,
u vrućini lahore,
razgovore žalosnih.*

...

*Svima što vjeru imaju,
što se u te ufaju,
sedam svojih dara daj.*

*Daj nam krepost zaslužnu,
i smrt lijepu, blaženu,
daj vjekovit svima raj.*

2. USMENA LIRIKA

Hrvati imaju dugu narodnu usmenu tradiciju u vidu književno-usmenih poetskih primjera. Jednako je duga i plesna tradicija. Još se prije trinaestoga stoljeća spominju plesovi

različitoga karaktera. Postojala su kola za dobar ulov, kola za smirivanje duša pokojnika, plesanje oko krjesova i izvora... Potonje se radilo kako bi se ljudi zaštitili od demona i drugih zlih sila.³⁹ Tijekom stoljeća su se razvijali ophodni seoski plesovi kojima bi se išlo od kuće do kuće. Takvi su se plesovi prakticirali za vrijeme poklada, postojali su prvomajski plesovi, ivanjdanski plesovi, novogodišnje kolende... U ovome ću se poglavljju baviti knjiženo-usmenim primjerima poezije sela Gizdavca koji su često bili dio plesnih kola. Ono što je obilježilo život mladih naših krajeva u prvoj polovici dvadesetoga stoljeća sigurno su plesovi i pjevanje, tj. kola.

Gizdavčani su rado opjevali rad, pašu, mladost, ali i druga sela u njihovoj blizini. Na pašnjacima je bilo pjesme, plesa i radosti. Tu su mladići udvarali djevojkama berući im cvijeće i nježno šapućući, a najljepše su uspomene nastale u danima kad bi društvo jednoglasno zapjevalo. No, uvijek su morali biti na oprezu da im od prevelikog pjevanja ne bi odlutalo koje janje.

Koso moja, daj se oko glave

I kotula od zelene trave.

Lice moje, bilo i rumeno

Ovakvo je od Boga stvoreno.

Sve barabe ja bi dala k vragu

Kad od nji ne sminić blagu.

Vitar puše i jugovina ladi

Svi na radu Zagorani mladi.

³⁹ Ivančan, I. (1988). Narodna plesna kultura u Hrvata. *Narodna umjetnost, hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*. 2 (2), str. 69-107.

*Zagorani, da van nije rada,
Svi bi jadni pomrli od glada.*

*Mene je moje zabolilo grlo
Kod ovaca pivajući vrlo.*

*Grlo moje pivajgargaša,
Vruća ga je saparila kaša.⁴⁰*

Stanovnici Dalmatinske zagore su se natjecali čije je selo bolje. Važno je bilo opjevati nedostatke okolnih sela.

*Brštanovo, vrag ti odnija pute
I onoga ko putuje u te.*

*Na Zelovu velike su strane
Ne mogu se naviknuti na nje.*

*Nane moja kupi meni lanac,
Udat ću se na Mali Braćanac!⁴¹*

⁴⁰ Kazala mi je spomenuta Manda Šunjić, rođena Kuvek.

⁴¹ Isto.

2.1. Ljubavne pjesme

Hrvatska ljubavna poezija ima dugu povijest. Još se Juraj Šišgorić oduševljavao narodnim običajima i poezijom.⁴² U svojem je djelu *De situ Illyrie et civitate Sibenici* (iz 1491. godine) naveo:

Strastvena mladež pjeva krepkim glasom noću takvu ljubavnu pjesmu kakvu bi jedva sklepaio uglađeni Tibul...

Ovaj je veliki pjesnik izrazio svoju naklonost usmenoj književnosti koja je zanimala i Petra Zrinjskoga, Frana Krstu Frankopana, Andriju Kačića Miošića i brojne druge hrvatske pisce. Svi su oni shvaćali da je jezik usmene književnosti je poseban pri čemu se pjevač ne boji upotrijebiti riječi da izrazi ono što želi reći.⁴³ Kritičar mu je cijeli narod.

Od renesanse do dvadesetoga stoljeća dosta se toga promijenilo, ali glavni je osjećaj u pjesmama ostao isti. Iako su moji primjeri uglavnom sastoje od dvostih koji su se vjerojatno pjevali kao gange, smatram da imaju estetsku funkciju i da mogu prenijeti osjećaje svojih tvoraca iz prošlosti. Uglavnom se pjevalo o ljubavi. Jedna od čestih tema ljubavnih pjesama je suprotstavljanje svjetova roditelja i djece, tj. starih i mladih. Govori se u njima i o vjernosti i prisnosti. Teme uključuju i obiteljski život pri čemu pjesme najčešće prikazuju suprotnosti kao npr. sreću i nesreću, sklad i nesklad, raj i pakao, idilične i poremećene odnose.⁴⁴ Poticaji narodnih pjesnika su i rastanci, zatim vjerski motivi, tajne života, obredi vezani uz blagdane i slično.

Kako svjedoči kazivačica, uvijek je bilo onih koji se nisu pokoravali društvenim normama te se nisu vjenčavali kao mladi, već su čekali ljubav svoga života.

Ja san dragi zaljubljena u te

Ka velika švera u minute.

⁴²Dragić, M. (2008). *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, www.ffst.hr

⁴³Narodne lirske pjesme (1963). Priredio Olinko Delorko, PSHK, knjiga 23. Zagreb: Zora, MH.

⁴⁴Usmene lirske pjesme (1996). Priredio Stipe Botica, Zagreb: SHK.

Ne volin te, dragane, za stanje,

Nego za ljubav i milovanje.

Neću, nane, di su četri brata,

Kuća jedna četvera su vrata.

Crne oči i zelene

To su moga dragog i u mene.

Često bi se pjevalo i o zarukama jer bi to značilo da će neki mladić ili djevojka napustiti kolo jer su se odlučili na brak. Ako bi se mladić i djevojka poželjeli vjenčati, nakon udvaranja bi to potvrdili darom. Na početku dvadesetoga stoljeća bi to bili skromniji darovi,⁴⁵ dok su se sredinom dvadesetoga stoljeća poklanjali ručni satovi ili vitice, tj. vere. Taj običaj možemo pronaći u sljedećim primjerima.

Drugarice, ne bojmo se jada,

Obe smo žene do poklada.

Dva prstena i viticu treću

Pa te dragi privarit neću.

Prsten jedan to je šala mala

I još vera, to je ljubav prava.

⁴⁵Dragić, M. (2008). *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. www.ffst.hr

Ja sirota, sirotu me gleda

Za sirota otić mi se ne da.

Voli, nane, koga i ja volin,

Ako nećeš, ja te i ne molin.

Dođi samo jednu uru

da znadeš da imaš curu.

Ja u kolo, na me ruža pade

Draganova nana mi je dade.

Ja draganu bile bičve dala,

Rekla nani da ih prodala.

Dođi dragi kod mene malene,

Ubrat ću ti murtele zelene.

Oću sidit s kin mi srce voli

Da bija i siromaj najgori.

Oli mi, nane, dala il nedala

Isto san se dragom obećala.

Moj dragane, listiću na vodi,

Poljubi me, srcu mi ugodu.

Volin biti ćaće moga sluga

Nego onoga s kin se selo ruga.

Nane moja, kišobran mi kupi,

Moj je dragi najlipši u župi.

Ljubav nan se splela

Ko bršljan i zelena jela.⁴⁶

Omiljeni motiv ovih pjesama bio je i rastanak zaljubljenih. Najčešće je riječ o rastanku mladih kada mladić mora otići u vojsku. Tada ostaje mnogo neriješenih pitanja- hoće li se živ vratiti, hoće li njihova ljubav *izdržati*... Ti su rastanci bili vrlo bolni. Stariji mještani Gizdavca pamte strahote Drugoga svjetskog rata. Ljudi nisu znali što bi učinili. Selo je vrvjelo talijanskim i njemačkim vojnicima koji su širili strah i trepet. Ulazili bi u kuće, odvodili muževe, ni krive ni dužne, odvodili blago, čupali nasade. No, mještani bi utjehu pronalazili na pašnjacima i livadama za koje vojnici nisu znali. Onda bi pjevušili o ratu, ali opet gledajući na rat kao prekid ljubavi koji uistinu donosi najveću štetu.

Mili Bože, suze li su gorke

⁴⁶ Kazala mi je spomenuta Manda Šunjić.

Na rastanku momka i divojke.

Piši, dragi na list grabovine

Ja san tvoja, ne zaboravi me.

Na odlasku bi mladića pratili roditelji, braća i sestre, a često bi tu bila i *previjena ljuba*.⁴⁷

Nisan riba da me voda šiba,

Neg divojče da me ljubi momče.

Da san riba, stala bi u moru

I vidila dragog u vaporu.

Kad u vojsku pođeš,

Nemoj moju kapiju da prođeš.

Ja te privariti neću

dok mi smrtnu ne upale svijeću

jer klela san se tebi

da te nigda privarila ne bi.

Još malo u ljubavi stojmo,

Mladi smo, još se malo gojmo.

⁴⁷Dragić, M. (2008). *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. www.ffst.hr

*Vapor pođe,
More se zamuti,
Majke plaču,
Odoše regruti.*

*Reka mi je dragi da će doći
U nedilju ako bude moći.*

*Brojim dane i minute,
Kad ćeš dragi izdvorit regrute.*

*Još te nema kući,
Obolit ću tebe čekajući.
Piši mi na listu od loze
Koliko te parobroda voze
Jer kad ne čujem za te
Moje srce kidaju granate.*

2.2. Vjenčanja i zaruke

Današnjoj je mladosti često nezamislivo kako su se njihovi bake i djedovi upoznawali. Situacija nije bila ni slična današnjoj. Djevojke su mogle imati i nekoliko udvarača i nitko u tome nije vidio probleme. Kako su mladići i djevojke bili mnogo zaposleniji nego danas, svoje su simpatije uglavnom upoznawali obavljajući svoje poslove, i to najviše na paši. Najviše je druženja bilo u trenucima odmora.

Mladi su se viđali na *silu*, misi ili slavljima. Mladići bi na silo dolazili da saznaju kako su djevojke raspoložene prema njima. U sinjskome je kraju bio običaj da momak zatraži vode, a ako ga cura ne želi poslužiti, već pošalje nekoga drugoga po vodu, znači da ne želi biti s njime.⁴⁸ Ako bi se mladi odlučili vjenčati, u tu je odluku često bila uključena rodbina, ponajprije roditelji. Često bi se protivili ako bi smatrali da odabranik ili odabranica njihove djece nije dovoljno prikladan za njihovu obitelj.

Neki autori⁴⁹ spominju kako je u Dalmatinskoj zagori postojao i običaj prema kojemu su se mladi ženili bez pethodnoga upoznavanja. Majke bi kćeri dovodile na sajam sa đerdanom oko vrata. Taj bi đerdan predstavljao kovani novac prišiven za ogrlicu od konca. Mladić koji bi ugledao tako odjevenu djevojku bi s njome plesao i razgovarao te bi se dogovorili da zajedno žive i on bi je odveo kući. To bi značilo da je momak oženjen, a cura udana, dok bi vjenčanje uslijedilo kasnije. A ako ne bi došlo do vjenčanja, mladić bi zadržao đerdan.

Ako netko danas misli kako početkom dvadesetog stoljeća nije bilo popularno druženje mladih uz glazbu, vara se. Tadašnje su zabave bile vrlo vesele. Mladost je jako voljela igranje u kolima. Ti su plesovi služili da se mladi upoznaju i da se vidi tko je zreo za brak. Sljedeći primjeri ukazuju na to kako su mladi u kolu iskazivali svoje mišljenje o mladićima i djevojkama iz mjesta, vjenčanju i braku, te jedni drugima prenosili iskustva iz svojih obitelji.

Ljubuj mala kako si počela,

Ne bi mi te država otela.

Sedan ključa i četrnest brava

Di se moja mala zaključala.

Prokleta je trava ditelina

Di se ljubi ćerka materina.

⁴⁸ Miličević, J. (1967), Narodni običaji i vjerovanja u Sinjskoj krajini. *Narodna umjetnost*. 1 (1), str. 433-511.

⁴⁹ Isto.

*Ljubi dragi koje ti se daje,
Čuvaj mene ka svoje čeljade.*

*Moj dragi očiju zelenih
Šta si tako omilija meni.*

*Moj dragane, promisli pa kaži,
Od nas dvoje ko je kome draži.*

*Mande mala, ćaćina ti glogu,
Šta te nigda uvatit ne mogu.*

*Tako mi moje bile kule,
Lipa momka Strčevića Jure.
Nit ga ima, nit ga rodi majka
Ka rodila Stričevića Marka.*

*Nitko ne zna, ni tko može znati
Kojeg dragog moje oko prati.*

*Dok san cura, rugat ću se ženi,
Još malo i drugi će meni.*

*Stidit će se babe koje laju
Kad moji svati zapivaju.*

Babe lajte, dušmani pucajte!

Moje je milo šta je i prije bilo!

Šeta neva neza sela,

Tankovita kano jela.

Nane moja, boluje mi dika.

Ajde ćeri, vidi bolesnika!

Neću nane, prič će bolest na me!

Dok san bila ja u nane moje,

Slušala san di se pisme broje.

A kad dođe ja u moga mile,

Nisan znala ni kakve su bile.

Ja u nane bila i rumena,

U dragana blida i bijena.

Dok u nane lanac mi oko vrata,

U dragana soja iza vrata.

Misliš dragi da ne marin za te

Di prid svakin ja ne gledan na te.

Lice moje i tvoje golube,

Grijota je da se ne poljube.

*Ljubi dragi polu srca moga
Ako nemaš lica rumenoga.⁵⁰*

Navodi kazivačice svjedoče i o tome kako su mladi imali određenu ulogu u odabiru svojega životnog druga. Ipak, vidljivo je i navođenje nasilja u obitelji. Kroz pjesmu se progovaralo o onome o čemu se u kući nije smjelo govoriti. Žena je u braku često bila žrtva. Kazivačica mi je posvjedočila o tome kako su brojne žene svakodnevno trpjele tjelesna i psihička zlostavljanja čega, na žalost, ima i danas.

3. POSLOVICE

Danas su ljudi više okrenuti materijalnim stvarima, no i 1930-ih ljudi nisu imali ni dovoljno hrane ni novca, ali bi *udarili* brigu na veselje. Teško je živjeti u neimaštini, ali u srcu uvijek imamo mjesta za šalu i veselje koje će nam dati dodatnu snagu za nedaće života. Te su se šaljive pjesme najčešće izvodile na sijelima i u svatovima. Bile su pune humora i ironije. Njima se pjevalo o muževima, svekrvama, svekrovima, jetrvama...⁵¹ Iako im je prva namjena dobro se našaliti, ove su pjesme služile i kao svojevrsna poduka mlađim generacijama.

Usta su joj puna meda

Blago onom ko je gleda.

Cviću mome povenile grane,

I tvoja će sila, dragane.

⁵⁰ Kazala mi je Manda Šunjić, rođena Kuvek, u razgovoru u studenom 2013. godine.

⁵¹Dragić, M. (2008). *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. www.ffst.hr

*Moj dragi, svaku se obađi,
U nedilju kod mene se nađi.*

*Doša me je jedan mulac prosit
Mogla bi ga u traverši nosit.*

*Ja malena, neću više resti,
Nije veći ko će me uzesti.*

*Nane moja, neću se udavat,
Ko će s tuđin berekinon spavat.*

*Crne oči za zelene dala,
Bila večer, nisan ni gledala.*

*Vatra gori, dim se ne vidi,
Evo moga kraj mene sidi.*

*Oči moje ka u male bebe,
Moj dragane varale su tebe.*

*A moj ćaća, to su tvoji grisi,
Šta me davno oženija nisi.*

*Nane moja, oženi me mlada,
Dok me nije poduzela brada.*

*Mlada oću, starome me daju,
Nek me sutra ukopaju.*

*Dođi dragi, okrpjenih gaća,
Takve ti je nosija i ćaća.*

*Ko me voli, a ja njega nisan,
Ne triba me ni pitat di san.*

*Svekar viče, a svekrva reži,
Eto ti ih đavle
Pa ih sveži.*

*Svekrvice, lipo se uredi,
Kad ja dođen visit ćeš o gredi.*

Svekrvice, duga li si vika,

Ajd u goru nek te ide zvirka.⁵²

Da se udan i da nađen svekra

Na žeravi oči bi mu pekla.

Ne volin te ni zere

Radi tvoje opake matere.

Brojne su mudre izreke potekle iz narodne igre riječi, a seljani su se u pjesmama često obraćali svecima za pomoć ili za zahvalu. Nekoliko je zaziva svecima koji su se koristili u Gizdavcu.

Sveta Kata zabili vrata.

Gospa Blagovist, raste zelen list.

Zaklet ću se u Sinju kod Gospe

Uzet ću te kad dođen iz vojske.

Došlo mi je pismo s Donjeg Muća.

Čije li je, Gospe Svemoguća?

Gospe sveta, da mi oćeš dati

⁵² Kazala mi je spomenuta Manda Šunjić, rođena Kuvek.

*Da mogu ja momke pribirati.*⁵³

Poslovica je usmenoknjiževni oblik koji se javlja u gotovo svim kulturama svijeta. Poznate su od najstarijih vremena i razdoblja o čemu svjedoči i njihovo spominjanje u Bibliji, i to osobito u Salomonovoj zbirci izreka koja ih broji šest stotina.⁵⁴ Poslovice su najčešće jednodijelne ili dvodijelne rečenice koje izražavaju cjelovitu misao. Ruralni su krajevi bogati usmenom književnosti, pa tako i Dalmatinska zagora. U njenim se poslovicama očituje životno iskustvo naroda.

Lako ti je poznat oženjena:

Vedre uši, tilo mu se suši.

Sunce žarko, ne griješ jednako.

Il jednako, il nikako.

Bilo je vedro pa se naoblači,

Bilo je dobro pa se izopači.

Promisli pa kaži,

Za istinu ne prodaj laži.

Baraba- ne triba mu kuća

*U tuđoj sidi do svnuća.*⁵⁵

⁵³ Kazala mi je Manda Šunjić, rođena Kuvek.

⁵⁴ *Poslovice, zagonetke i govornički oblici* (1996). Priredio Josip Kekez. Zagreb: SHK, MH.

⁵⁵ Kako svjedoči kazivačica Manda Šunjić, rođena Kuvek.

4. PRIČANJA IZ ŽIVOTA

Priča koja slijedi ne govori o nekom narodnom junaku ili junakinji. Riječ je o priči iz života. Te su se epske vrste pričale uglavnom o nekim osobama koje su u svome kraju ostavile određeni trag. Najčešće je riječ o humorističkim događajima jer, kako navodi Marko Dragić (2008.), pričanja iz života bliska su anegdotama koje na šaljiv način govori podatke o određenim osobama. Anegdota su duhovite i satirične priče o znamenitim događajima ili ljudima. Građu uzimaju iz svakodnevnoga života i fantastični su elementi u manjini.⁵⁶ Likovi su nosioci humora, a pouka je anegdota usmjerena na različite društvene pojave kao što je npr. ljudska glupost, lijenost.

Priča o Ani na dvanest kolobrana

Živila jednon jedna Ana. Niko nije zna iz točno kojeg je sela jer je svaki dan bila na drugon mistu. Bila je prava berekinuša. Ka muškić. Nije se znalo čija je, a da je roditelja i imala, nije ih slušala. Navršila ona jednog lita osamnest godina, a na njoj bi reć da joj je i bilo puno manje. Imala je dugu bilu kosu i zelene oči. Tanka ka štapica. Pričali stariji da je došla tada i u naše selo. Odma je zapela za oko nikom momčiću. Rekla mu ona da je ona Ana od dvanest kolobrana. Momak je upita kakva je to žena, a ona rekla da može odbota priskočit dvanest kolobrana, al samo po mrkloj noći. Đavla je mogla. Al rekla ona njemu ako ih on priskoči makar četri da će mu bit žena. Momak, bidan, nije uspija ni dva.

I tako se igrala sa srcima mnogih zaljubljenih momaka. Al varala ona i mlade cure. Znala bi govorit da ako pritrće ispod duge da će postat muški. Nakon svake kiše djevojčice bi gledale neće li se ukazat duga, a kad bi je slučajno vidile, dale bi se u trk. Nisu postale muškići, a Ana bi in se smijuckala bižeći priko kolobrana.

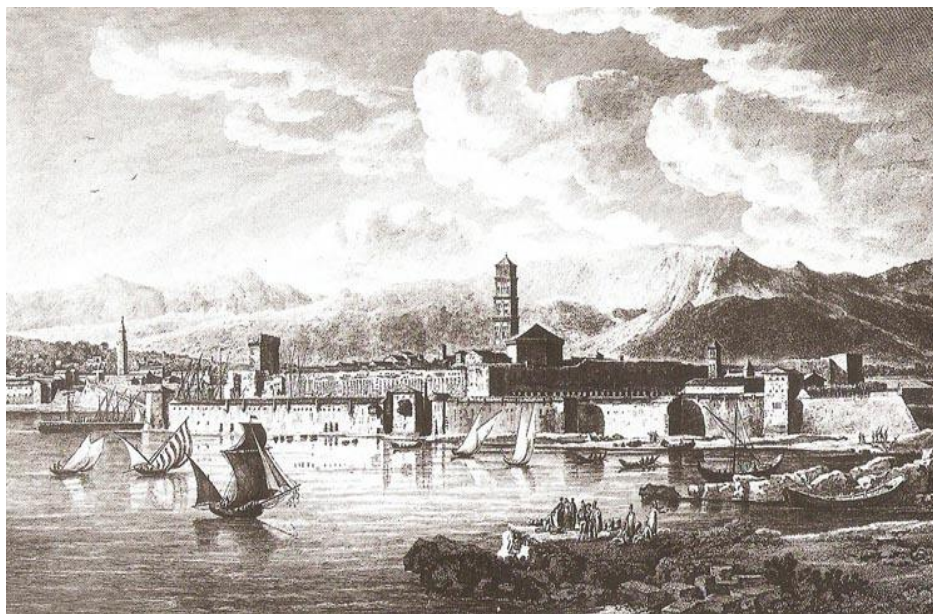
⁵⁶Kekez, J. (1986). Usmena književnost, u Škreb – Stamać, *Uvod uknjiževnost*, IV. Poboljšano izdanje. Zagreb: Globus.

5. SPLITSKO KULTURNO BLAGO

Francuski pisac E. Maury je 1896. godine u svojoj knjizi *Na vratima istoka* napisao:

Kad bi trebalo izabrati u našem starom svijetu koji je zakutak najprikladniji, da se prijatelju pokaže koliko more može biti modro, a priroda koliko može imati čara kada je sama i koliko se može pokazati raskošnom usprkos svoje golotinje, trebalo bi ga poslati bez straha na obale Jadranskoga mora. A kada bi trebalo naći u Europi pozornicu najprikladniju, da se pobudi u prijatelju osjećaj historije, ja bih ga, bez oklijevanja, doveo u Split.⁵⁷

⁵⁷ Požar, P. (ur.), (1991). *Sveti Duje*. Split: Logos.

Stari Split

Navedeni će citat sigurno u svakom čitatelju probuditi barem blagi osjećaj znatiželje o gradu Splitu. Njegova povijest i arhitektura i danas neprestano potiču znanstvenike na brojna istraživanja. Jednako je bogata i njegova duhovna baština, no prvo je potrebno razumjeti neke činjenice o ovome gradu.

Split je najveći grad u Dalmaciji, drugi po veličini grad u Hrvatskoj (šire gradsko područje broji više od 200.000 stanovnika), druga po veličini hrvatska luka i treća luka na Mediteranu po broju putnika. Upravno je središte Splitsko-dalmatinske županije i gravitira mu područje triju najjužnijih Hrvatskih županija (nekadašnja Zajednica općina Split), te dio Hercegovine, pa i Bosne. Gradsko središte čini starovjekovna Dioklecijanova palača iz 4.stoljeća (pod UNESCO-ovom zaštitom od 1979. godine), što je jedinstven primjer u svijetu. Tako danas ukratko glasi opis Splita, no poželjno je da se i u njegovu predstavljanju zađe malo dublje u povijest. Naime, u povijesnim se izvorima na širem splitskom području spominju arheološki nalazi iz srednjeg paleolitika. Riječ je o kamenim predmetima koji su pronađeni u Mujinoj pećini blizu Kaštelanskoga polja. U eneolitiku se javljaju i gradine, tj. tip naselja koji je služio za sigurnost i obranu. Primjer gradine u Splitu su Gripe gdje su pronađeni brojni ostaci zlatnih predmeta.⁵⁸ U blizini je Splita bio niz utvrđenih naselja kao

⁵⁸ Marasović, G., Marasović, T. (1988). *Vodič Splita*. Split: Logos.

što su Albona (današnji Labin), Siculi (Bijaći), Salona (Solin), Epetion (Stobreč), Tragurion (Trogir).

5.1. Dioklecijanova palača

Razvoju Splita u prostornom smislu najviše je pridonijela antika. Tada je sagrađena Dioklecijanova palača. Dioklecijan je 284. godine proglašen carem i nakon toga je provodio velike reforme s dalekosežnim posljedicama. Carstvo je podijelio na dva dijela i uveo sustav vladavine četvorice kao i obveznu abdikaciju dvojice augusta i ustoličenje pomoćnika (cezara). Vladao je iz područja Nikomedije i pretpostavlja se da je u to vrijeme počeo razmišljati o gradnji palače. Graditelji te građevine vjerojatno su došli s istoka. O tome svjedoče dva grčka imena uklesana u palaču (Filotas i Zotikos)⁵⁹ kao i uporaba grčkih i latinskih slova. Bila je potrebna velika radna snaga da se na prirodnim grebenima podigne palača. 305. godine Dioklecijana je dočekala velebna palača u obliku utvrđenog dvorca pravokutnog tlocrta koji je bio omeđen zidovima i kulama na tri kopnene strane dok su morsku stranu građevine krasile arkade. Navedeno se može saznati iz povijesnih knjiga, no u usmenoj je tradiciji Splita opstala jedna drugačija priča o nastanku palače.

Štorija o Dioklecijanovoj palači

U ovoj štoriji neće bit riči o batulama cara nan Dioklecijana koju već odavna pivaju svi tići naših grana, al ću ti reć čagod lipoga o nastanku palače ovega grada.

Sidija jednom Dioklecijan roda dalmatinskoga, kojemu je pravo ime bilo Diokles s prijon i prijatejen na obronciman. Guštali su na arji i ćakulali baš ka šta i mi mlađarija danas činimo. Gledali su baš prema mistu di je danas Split. Prijatej Dioklesa bija je furbast i volija se zafrkavat pa in reče da bi zbog prirodnih lipota tribalo na tom mistu sagrađit palaču ili baranko vilu. A cura s nji dva in reče da će se to i ostvarit kad Diokles ubije nekog gudina. Recimo rađe- divjeg vepra. Ona je bila proročica pa je još ispriповidila da će Diokles postat

⁵⁹ Marasović, G., Marasović, T. (1988). *Vodič Splita*. Split: Logos.

car. Razdvoili se oni, a sudba Dioklesa odnula na more koje su zvali morastin. Ondi je posta zapovidnik straže cara.

Jedan je čovik, mislin da se zva Flavij Aper tija postat car pa ubija istog. Čuja to Diokles pa ubija Flavija Apera. Sitija se odma svoje prije i zna je da su njene riči bile prave jer „aper“ na latinskon znači vepar. Ubij je Vepra i posta car i za dvaest se lita vratija u Dalmaciju. Trevija se sa starin prijatejima i počeli su gradit palaču.

Poslin se o njemu čulo svašta. Da je bija zal, da nij bi šestan i puno toga. Jedno se tribalo upantit. Kad je već posta balunjer, ferma se i poslidnje dane proveja u palači koja je nikla zbog prijatejstva.⁶⁰

Dioklecijan je umro 316. godine, a palača ostaje u vlasništvu rimskih careva. 475. godine je car Zapadno-rimskog Carstva Julije Nepos svrgnut s prijestolja i u palači je nadživio samo Carstvo.⁶¹

5.2. Sveti Duje

Kada se govori o kulturnoj baštini Splita, nemoguće je zaobići blagdan sveca zaštitnika ovoga grada, svetoga Duju. Za vrijeme Dioklecijanove vladavine, kršćanstvo se dosta proširilo Carstvom i bilo je i visokih časnika koji su javno ispovijedali svoju vjeru. Dioklecijanova žena Priska i kćerka Valerija bile su potajne kršćanke. Krajem njegove vladavine tolerancija prema kršćanima je počela nestajati. Zaredali su se neki neuspjesi u ekonomskoj politici i javio se strah od duhovnih protivnika. Dioklecijan se konzultirao s filozofima i javnim mišljenjem, ali ga je na progone najviše poticao zet Galerije.⁶² On je čak je potplatio Apolonove svećenike koji su savjetovali Dioklecijana. Progoni su već započeli kada je izdana prva careva naredba protiv kršćana kojom se naređuje da se izdvoje iz vojske. Progonstva su bila vrlo okrutna da su se i pogani zgražali. Prije uvođenja smrtne kazne,

⁶⁰ Kazala mi je Ani Šore, rođena 1990. godine. Ova je kazivačica ponosna na svoje *fetivo* splitsko podrijetlo. Njena je obitelj jedna od najstarijih u Splitu i njeni su pradjedovi živjeli tu otkako je Spli bio samo Varoš, a sve ostalo polja i livade. Razgovarale smo 30. ožujka 2010. godine.

⁶¹ Marasović, G., Marasović, T. (1988). *Vodič Splita*. Split: Logos.

⁶² Dellale-Kreljutić, I. (1991). Od carskog mauzoleja do hrama kršćanske pobjede. U: Petar Požar (ur.) *Sveti Duje* (str. 41-57). Split: Logos.

kršćanima bi se iskopalo desno oko ili odsjekla lijeva noga.⁶³ Brojni su sveci ovih krajeva umrli mučeničkom smrću (npr. Asterije, Septimije, Anastazije), a među njima i sveti Duje.

Taj je svetac zapravo bio Dujam iz Antiohije koji je stigao u Salonu u drugoj polovici 3. stoljeća da na ovim prostorima širi kršćanstvo. Otac mu je bio Sirijac, a majka Grkinja pa je u kući naučio grčki i sirijski, a u školi i latinski jer je Antiohija i 300 godina prije njegova rođenja bila pod rimskom vlašću.⁶⁴

Solin je grad koji je s istoka i zapada primao ljude raznih vjera i jezika. Kršćanstvo je tu bilo već poznato, ali je Dujam dugo i predano radio na njegovu širenju zbog čega se smatra utemeljiteljem crkve solinske. Sv. Duje je u Solinu susreo mnoge Grke i Sirijce pa je svojim sunarodnjacima širio Kristovu riječ. Obilazio je bogate i siromašne, učene i neuuke, djecu i odrasle. Progoni su već počeli kada je Dioklecijan izdao i prvi edikt o oduzimanju građanskih prava kršćana, rušenju crkava i spaljivanju svetih knjiga (303. godine). Drugi je edikt naredio uhićenje svećenika, a treći im ponudio izbor između apostazije i smrti. 304. godine izlazi i četvrti edikt koji je od svećenika i vjernika laika tražio da prinose žrtve poganskim bogovima.⁶⁵ 10. travnja 304. godine sveti se Duje zauvijek preselio u Kristov dom napuštajući ovaj svijet mučeničkom smrću. Glava mu je bila odsječena mačem. Tako bi se ubijali svi kršćani- od biskupa do laika.

Zanimljivo je da je za blagdan sv. Duje odabran dan 7. svibnja, a ne 10. travnja. Potonji datum često bude u vrijeme korizme pa se neki drugi dan sljedećega mjeseca smatrao prikladnijim za pučko slavlje.

7. svibnja je dan kada u Splitu počinje ljeto. Običaje toga blagdana Splićani moraju poštovati, a zapisani su još u 14. stoljeću. Tada Splićani jedni drugima čestitaju govoreći : *Na dobro van došla Sudamja!* Svetoga se Duju zaziva riječima: *Mučeniče, zaštitniče, usliši nas.*

Dan je to i grada Splita pa se njemu tepa:

Splite grade, naša diko,

⁶³ Isto.

⁶⁴ Matijaca, M. (1991). Kult svetog Dujma kroz vjekove. U: Petar Požar (ur.) *Sveti Duje* (str. 5-25). Spli: Logos.

⁶⁵ Matijaca, M. (1991). Sveti Dujam i njegovo vrijeme. U: Petar Požar (ur.) *Sveti Duje* (str. 25-41). Split: Logos.

U tebi je živit lipo!

Davno je rečeno da se u vrijeme Sudamje:

- a. svaki se Splitski i gost našega grada uključi u programe ča su priređeni za Sudamju*
- b. cili se grad jema narešit rvackin, spliskin i bandirama o Sv. Duje*
- c. triba se upalit svečana rasvjeta grada*
- d. nek se operedu sve ulice, narešidu svi đardini i zelena površine*
- e. nek se narešidu sve butige, portuni i ponistre grada*
- f. da se ne dogodidu nikakve barufe, tuče, razbijanja, lupeščine i privare jerbo počinitelji ti dila ne zaslužuju ni duhovnu ni svitovnu milost*
- g. blagdan Sv. Dujma je najveći spliski blagdan i ti se dan triba suzdržat od svakega teškega posla⁶⁶*

Na sami blagdan svetoga Duje svaki Splitski i onaj koji se tako osjeća treba uživati i pustiti da mu se srce napuni radošću. Sveti će Duje koračati nad Splitom brinući se da svi osjete dašak ranog ljeta i Božje milosti. Puk će tada duboko udahnuti i reći: *Sveti Duje, ča te lipa fjera!*

5.3. Splitski pozdravi i prigodne pjesmice

Održavanje dobrih odnosa sa susjedima oduvijek je bilo vrlo važno, pa tako i u straom Splitu. Neka od pravila lijepoga ponašanja bili su i narodni pozdravi. Stari su Splitski imali pozdrave koji danas baš i ne odjekuju ulicama kao nekada.

Zdravi i veseli bili!

⁶⁶ Ulomak iz Statuta grada Splita iz 1312. godine.

Živili!

Bonašera!

Stari Splitsani bili su vješti stihotvorci, pjevali su o događajima u gradu, blagdanima, a momci bi pod prozorom cura pjevali ljubavne uspavanke.

5.4. Ljubavne uspavanke

Ako si išla spat,

Bila ti laka noć,

Anđeli od raja

Bili ti u pomoć.

Oprostite, svitu,

Ako ću vas buditi,

Al samo je želin jubit.

Vjerske pjesmice

Blažena ura- blaženi čas,

Kad se porodi Isukrst naš.

Zdravo Božja majko, neba krajice,

6. ZADARSKA EPSKA BAŠTINA

Grad Zadar središte je regije koja obuhvaća zadarski otočni niz, zadarsko-biogradsko primorje, Ravne kotare i Bukovicu, a gravitiraju mu još i Pag, dio kninskoga kraja i južni dio Like. Zadar je smješten na poluotoku koji s kopnom zatvara gradsku luku i uvalu Jazine. U prošlosti je bio važna stanica jedrenjačkih plovnih putova najprije zbog pravaca prema težačkim rutama za Ravennu, Veneciju i Trst.

6.1. Povijesni razvoj Zadra

U 4. stoljeću Zadar je bio poznat pod nazivom Iadera, tj. bio je naselje ilirskih Liburna. Već je u 1. stoljeću došao pod vlast Rima i dobio status kolonije. Hrvati su njegovu okolicu naselili početkom 7. stoljeća i tada je bio središte carskoga namjesnika prokonzula ili stratega, tj. bio je i glavni grad bizantskoga temata Dalmacije. Taj je grad neko vrijeme bio pod vlašću Bizanta i to na osnovi Aachenskoga mira iz 812. godine. Od 9. stoljeća za njega su se borili Hrvati i Mlečani.⁶⁸ Od 923. godine počinje na tim prostorima vladavina kralja Tomislava čime su ojačale veze Zadra s njegovim hrvatskim zaleđem i sve se veći broj stanovnika hrvatskoga podrijetla doseljava u Zadar. Tijekom godina Venecija je bila uporna u osvajanju Zadra što je obilježeno velikim brojem krvavih obračuna, sukoba, osvajačkih akcija i buna. Grad je potpuno pripao Veneciji 1409. godine kada je Ladislav Napuljski prodao Dalmaciju čime je ostao u sastavu Venecije sve do njenoga pada 1797. godine.

Za vrijeme srednjega vijeka Zadar je bio autonomna kolonija. U 16. se stoljeću počinje intenzivnije razvijati književnost na hrvatskom jeziku u ovome gradu i to prije svega zahvaljujući djelima pisaca poput Petra Zoranića, Brne Krnarutića, Jurja Barakovića... U tom su se vremenu zadarske utvrde obnavljale radi obrane od Turaka koji ga nikada nisu uspjeli

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ *Opća enciklopedija* 8 (1982). Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod

osvojiti iako su u nekoliko navrata napadali Zadar.⁶⁹ Krajem osamnaestoga stoljeća pripao je Austriji, zatim je kratko bio pod vlašću Francuza da bi opet dospio u ruke Austrije koja ga je pripojila Dalmaciji čijim je glavnim gradom postao. U devetnaestome stoljeću i Zadar su zahvatile preporodne aktivnosti od čega valja izdvojiti časopis *Zora Dalmatinska* koji se zalagao za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Godine 1905. zastupnici iz Dalmacije i Slavonije pridružili su se politici novoga kursa na temelju *Zadarske rezolucije* kojom se zahtijevala što veća unutrašnja sloboda i vanjska samostalnost i Ugarske i Hrvatske čime bi se Dalmacija sjednila s Hrvatskom. Zadar je 1918. godine okupiran od strane talijanske vojske i Rapalskim je ugovorom predan Italiji. Matičnoj je zemlji pripao 1944. godine.

Zadar u prošlosti

Zadar je grad iznimno bogate kulturno povijesne baštine. Tu baštinu i danas nadopunjuje novim, ali ne manje originalnim spomenicima od kojih se posebno izdvajaju u svijetu jedinstvene morske orgulje i instalacija *Pozdrav suncu*. Većini je Hrvata poznato da su zaštitnici su ovoga grada sveti Krševan i sveta Stošija (Anastasia) Sveti Krševan je bio rimski plemić koji je zbog kršćanske vjere bačen u tamnicu. Odbio je odreći se kršćanstva iako mu je

⁶⁹ Isto.

bio ponuđen visoki carski položaj. Bačen je u more u 4. stoljeću u Akvileji. Prema predaji, to je u snu vidio svećenik Zoil⁷⁰ koji je njegovo tijelo izvukao iz mora i pokopao ga u svojoj kući. Tijelo je kasnije prebačeno u Zadar i na zagovor su se ovoga sveca u tome gradu događala čudesa. Manje je poznato da se i Zoil smatra jednim od zaštitnika Zadra. Svetu je Anastaziju krstio sveti Krševan. Ona je za života bila prisiljena udati se za poganina, ali je odbijala s njim dijeliti bračnu postelju. Sa sluškinjama je hranila utamničene kršćane. Nakon muževe smrti, novi je gospodar pokušao napastovati nju i sluškinje, ali je iz prostorije izašao prljav, ranjen i poderan pa su ga izbacili iz kuće. U bijesu je ubio sluškinje, a Anastaziju zatočio i prognao na pusti otok s još 200 sluškinja koje su se obratile na kršćanstvo. Kad su se vraćali s otoka, sve su sluškinje ubijene, a Anastazija je bila zavezana za stup i živa spaljena. Zaštitnikom Zadra smatra se i sveti Šimun koji je prema predaji blagoslovio Isusa i njegove roditelje kada su došli u hram u Jeruzalem.

6.2. Pjesme grada Zadra

Grad Zadar svojom izuzetnom poviješću i bogatom kulturnom baštinom, starom više od 3000 godina, i svojom ljepotom, ne prestaje biti predmetom zanimanja brojnih domaćih i stranih pisaca, povjesničara, kulturnih djelatnika i turista. Na sljedećim ću stranicama prikazati primjere epske poezije u Zadru koja živi i razvija se i u 21. stoljeću unatoč drugačijim mišljenjima. Epska poezija ima dugu tradiciju i veliki kulturni i umjetnički značaj. Ostavila je duboki trag u narodnoj tradiciji. Prije su se epske pjesme odlikovale različitim mitološkim, lovačkim, kroničarskim motivsko-tematskim značajkama u kojima su prisutni i likovi iz povijesti.⁷¹ Najčešće je bilo riječi o narodnim vladarima. U novije se vrijeme različito razmišlja o epskim pjesmama. Poznato je da su određeni krajevi skloniji epskom, a određni lirskom izražavanju, a slična je situacija i s povijesnim razdobljima. Smatra se da je današnje vrijeme sklonije lirici, no postoje i epske pjesme koje zapostavljaju mitološku i legendarnu građu i polaze od društvenih odnosa. Likovi se preuzimaju iz životne stvarnosti, ali se ne oponašaju, već transformiraju.⁷² Ponekad epske pjesme imaju i invokaciju. Epska su zbivanja prilično razgranata. Takvu poeziju karakterizira česta uporaba epskoga deseterca koji je često korišten i u slavonskom bećarcu, hercegovačkoj baladi i lirskoj vrsti romanci.

⁷⁰ <http://www.valovima.com/hr/vodic/zadar/o-zadru-i-njegovim-zastitnicima>

⁷¹ Stamać, A., Škreb, Z. (1986). *Uvod u književnost*, IV. Poboljšano izdanje. Zagreb: Globus.

⁷² Isto.

Vojno doviđenja

Dobi Grga poziv iz vojnice

Rastaje se od svoje curice.

I pakuje po kuferu stvari

Više gleda, za kuću ne mari.

„Zbogom selo, zbogom curice,

Mladosti tvoje vidovito lice.

Lice gojte, gojte,

I ljubavi se ne bojte.

Mene mlada čeka ti nemojte.

Svatko znade koja mene čeka.

Mene čeka zaručnica moja

Po imenu Vickovića Stoja.

To je ćerka Vickovića Matije i Bože

Dok se ja vratim

Daj joj snage i sačuvaj je, Bože.⁷³

⁷³ Mate Ivković rođen je u Zadru iako su njegovi preci podrijetlom iz Škabrnje. Čitav život proveo je u Zadru obavljajući različite poslove. Voli s prijateljima zapjevati stare pjesme, osobito kad je u gradu fešta ili neka druga svečana prigoda. Razgovarali smo 16.5. 2010. u Zadru. Ovaj je kazivač rekao da je s društvom, kao mladić, najčešće opjevavao događanja u susjedstvu i to redovito u šaljivom tonu. Kada bi susjedi shvatili o kome pjevaju, znalo bi doći do svađe i naguravanja, no mladi momci bi u takvim situacijama brzo dali petama vjetra.

Ratne usmene pjesme prema književnim obilježjima veličaju junaštvo, snagu i viteštvo. Slike rata prožete su i tugom, prije svega izazvanom rastancima mladih koji su zaljubljeni. Ova pjesma govori o mladiću Grgi koji odlazi u vojsku, ali ne brinu ga materijalna pitanja. Poručuje mladima da se ne boje ljubavi i izražava nadu da će ga ako se vrati živ čekati njegova zaručnica Stoja.

Šta je u susjedstvu

Poslušaj me, prijatelju Rade,

Što kod kuće vaše žene rade.

Kad sam skoro na dopustu bio

Sve do jednu skoro sam vidio

Sve jednake od glave do pete

Ne daj Bože, nikakve in štete.

Kad in dani od penzije banu,

A one se prisvlačit stanu.

Štogod lipše na sebe obuku

Pa se one bliže gradu vuku.

I odlaze do te pošte nove

Te primaju pare gotove.

Po noći se vraćaju kući,

Sve po četiri iđu pivajući.

A kad dođu one svojoj kući,

Odma stanu svoju dicu tući.

*Svekar muči, ništa ne govori,
A ona se još sa dicon bori.
A stara joj govori svekrvica:
„Lezi doli, jedna pijanice.
Šta su tebi mala dica kriva
Kad si nalila punu glavu vina.“
„Ludo stara, ti neviriš na me
Teške, grdne, dopadnu te rane.
A tako mi moga svetog posta,
Šakon ću ti nadavati dosta.
Da mi nije na pregači pređa
Sad bi tvoja ispravila leđa.
Natukla te od glave do pete,
Umrkla bi točno na Svi svete.⁷⁴*

Osobe koje stvaraju tekstove usmene književnosti izražavaju stanje duše koja odgovara stanju cjelokupne zajednice koja tekst prihvaća kao suautor. Usmeni tekst živi u zajednici dok ima neku funkciju, a kad te funkcije nestane, može nestati i njega ako nije zapisan. Kada se pisanje dogodi, postaje podložan književnoteorijskoj prosudbi.⁷⁵ Kada je tekst jednom stvoren, poticaj je i drugim ljudima da se okušaju u usmenoknjiževnom djelovanju. Usmena tradicija (kultura) obuhvaća sve one nauke, znanja, vjerovanja, umjetnost, moral i običaje koje je čovjek razvio kao član društva. U ovoj epskoj pjesmi autor progovara o društvu svoga vremena. Iako je prožete satiričkim tonom, pjesma i upozorava o tome koji su problemi zahvatili određenu društvenu zajednicu i kakve sve mogu biti njihove posljedice.

⁷⁴ Kazao mi je spomenuti Mate Ivković.

⁷⁵ *Usmene lirske pjesme* (1996). Priredio Stipe Botica, Zagreb: SHK.

Društvom se bavi i sljedeća pjesma koja govori o udaji. Ona je oduvijek bila najvažnija majkama. Sve su željele da im se kćerke sretno udaju. No, jedna je majka davno, u zadarskom kraju, željela da joj se kćerka uda što prije, a da sin od nje ode što kasnije. Tu su situaciju opjevali mještani u 19. stoljeću, a priča se prenosila s koljena na koljeno.

Seka se udaje

Suša pali i krupa tuče

Odkad majke na zlo ćeri uče.

Dokle šesnajst godina uvati,

Gleda stara kome će je dati.

I za drugog udati je gleda,

A sinu oženiti se ne da.

Već ga suje i opako gleda.

„Pogledajte moga nesritnjaka

Dok po selu traži divojaka.

Rada bi mi dovest nevisticu,

A ne gleda udati sestricu.“

A kad kogod njezinu zaprosi,

Odma pridanj sve najbolje nosi.

A ne pita, niti ćerku uči,

Jesu li njemu svi voljni u kući.

„Ajde, ćeri, kad te naki gleda

Šta te briga šta mu ćaća ne da.

*Ako ćaća zato voljan nije,
Ti ćeš s njime priko Slavonije.“*

*Ali ne zna stara kukavica
Da iz neba ne pada pšenica
Ni kod nas, ni kod Slavonije
Ko je rukom posijao nije.
Triba imat žuljevite ručice
Tko će imat vina i pšenice.*

*Majka sinu na sajam zabrani:
„Stoj kod kuće i stoku narani!
Čekaj, sine, da se seka uda
Majka će te oženiti unda.“*

*Jadni brat dok seku iščeka
Bile dlake u glavu je steka.
Ali ćerku na sajam oprema
I govori da je nake nema.
„Čuvaj, ćeri, čarape od svile
Žute boje, oli pravo bile.
Nemoj mećat suknene lažnjake
Neće momci ni gledati na te.
Triba ćeri cipela od laka
Jer na sajmu imat ćeš momaka.“*

Naide se, napije i dronja

Pa po selu pod šorom se gonja.

Kad ujutro do podne spava,

Majci laže da je boli glava.

Kad se digne majka za njom žali

Pa jon komad na tavi obari.

A za oca i sina i ne mari.

U bronzinu starog krumpira in svari.

Neka umre familija i ćaća

Triba ćeri za bluze i gaća.

E, ali sina ženi pa još goru nađe

Što i triba jer je probira slađe.

I nevista po kući barbara

Dok ne osvoji ključe od ambara.

Nevistu jon đava razidava

Pa ni mužu ne daje da spava

Nego njemu šapuće u noći:

„Jadna ti san u tvojoj kući,

Neviste ti do podne spavale

Za stoku se ne bi pobrigale.

A braća kad ti dođu iz svita

Svak ti se do birtije skita.

Jedu, piju i ženama kupuju,

A za račun tebi ne kazuju.

Ali ti si dobar pa ti brige nije
Šta ti rade braća kod butige. “
A moj jadan na nju se upali:
„Ženo kriva, odnili te đavli. “
Uto zaspe pa se opet prene
Do jutra se stoput okrene.
Veli da je sve onako kako kaže žena
Kad ujutro u kući režnje nema.
A seka? Još spava i snije
Udaja joj ni nakraju pameti nije.⁷⁶

Kazivač se osvrnuo i na događaje iz Domovinskog rata. Protivnička je vojske željela stisnuti обруč oko Zadra. Taj je grad tijekom cijeloga rata bio u neposrednoj ratnoj opasnosti. Također je tijekom cijeloga rat bila ugrožena opskrba strujom, a osobito vodom. Tada su opjevali stanje u svom kraju te se kazivač prisjetio jedne pjesme koju su često pjevali.

Van iz našega kraja

Pivali su četnici kraj Knina
Da in Drina teče kraj Skradina.
Zato i je uvatila trka
Nikad Drina neće biti Krka.

⁷⁶ Prema kazivanjima Mate Ivkovića.

Crni, znajte što vam se sprema

U Hrvatskoj srbovanja nema.

Nećeš u njoj više mrsit brke

Tako možeš odma trčat trke.

Dobro veži svoje opančine

Pa u njima biži priko Drine.

Tamo vam je vaše srboslavlje,

Tamo vam je vaše svetosavlje.

Tamo vam je carstvo Dušanovo,

Al opet će vas poslat u rat,

Na Kosovo.⁷⁷

⁷⁷ Naveo je već spomenuti Mate Ivković.

RJEČNIK

arja – zrak

balunjer -nemoćan, star čovjek

bandira - zastava

baraban - vrsta štapa

baranko - baram

barbarati - loše se ponašati

barufa - incident, svađa

batula - mana

berekin - onaj tko izvodi psine

bičva - čarapa

bilo - bijelo

blida- blijeda

bonašera - dobra večer

brime - brijeme

bronzin - posuđe

butiga- dućan

cok - veliki zavežljaj

ča - što

čagod - štogod

četrest- četrnaest

ćaća - otac

ćer - kći

ćerce- kćerko (kći)

di - gdje

diver - djever

divji - divlji

ditelina- djetelina

dotrati - dovesti

dronjat - spavati

duzina - dvanaest

dvaest – dvadeset

đardin - park

đava - đavao, vrag

familija - obitelj

fermat se - zaustaviti se

fetivi Splitsani - „čisti“ Splitsani, dijete majke Splitsanke i oca Splitsanina

furbast – lukav

gaće - hlače

gargaša - *falš* pjevanje

gonja - goni, vuče se

grijota- grjehota

grisi - grijesi (grijev)

gudin - prasac, svinja

iđu - idu (ići)

ile - jele (jesti)

ispripovidit - ispričati

iz finte - nema istinitu namjeru

jačerina - odjevni predmet

jerbo - jer

jon - joj (ona)

jemat – imati

ka - kao

kapija - prozor

kolobran - veliki kameni blok uz cestu

kotula - vijenac

kruv - kruh

kuvat - kuhati

lito - ljeto

lupeščina – krađa

mačkare - maškare

morasto - crno, crnkasto

mrsit- mastiti

mulac – dječak

naki - onakav

naisti - najesti

nana - mama

naranit - nahraniti

narešit- nerešiti, urediti

nigda - nikad

niko - nitko

nikom - nekom

ni zere - nimalo

nij - nije

nji - njih (oni)

obać - obići

obluk - klobuk

odati - hodati

odbota - odjednom

odkad - otkad

oli - ili

obarit - ispeći

okrpļjen - zašiven

ondi - ondje

operedu - operu (oprati)

ovega – ovoga

pobrigavati - brinuti

ponoćka - polnoćka

ponistra - prozor

pop - svećenik

portun - ulaz u zgradu

poslin - poslije

poza - poslije

pribirati – odabirati

prić- prijeći

prija - prijateljica

priko - preko

pritrčat - protrčati

privara - prijevara

prvinac - vođa svatova

rađe - radije

raziđivati - razljućivati

regruti - vojnici

remeta - zvonar

resti- rasti

rvacki – hrvatski

saparit – opeći

sedan- sedam

sitija - sjetio (sjetiti se)

smin - smijem (smjeti)

spat - spati

stanje - imovina

suje - psuje

svitovna – svjetovna

šestan - zgodan, lijep

škurije - tamnije

štapica - štapić

štorija - priča

švera – kazaljka

tić - ptić

tija - htio (htjeti)

traversša - pregača

trevit- susresti

vanka - van

vezicar - svat

vik - vijek

više – poviše

unda - onda

uzest – uzeti

zal - zao

zafrkavat – šaliti se

zvirka – zvirjeka

ZAKLJUČAK

Književnost prati čovjeka od rođenja do smrti. Kao što čovjek ima svoj razvojni put, ima ga i književnost. Ona je u početku nastajala i opstajala u usmenom obliku. U njemu još i danas postoji, samo ju je potrebno potražiti. To će se najbolje ostvariti ako odemo u zanimljiva mjesta i potražimo kazivače koji još uvijek marljivo čuvaju narodno blago i prenose ga novim generacijama. Važno je imati na umu da zanimljivo mjesto ne mora biti neko razvikano i popularno turističko odredište. Još su zanimljivija mala mjesta, sela, pa čak i ulice ako se usudimo u njih ući.

U ovome sam se Diplomskom radu bavila suvremenim usmeno-književnim primjerima iz sela Gizdavca u općini Muć u splitskom zaleđu, te primjerima iz Splita i Zadra. Primjeri iz Gizdavca dotiču se proslave vjerskih blagdana. U radu se tako može saznati o proslavi božićnih blagdana, kako su se obilježavale maškare, kako se poštovala korizma i na koji su se način slavili uskršni blagdani. Obilje je i primjera usmene poezije od kojih je najviše onih ljubavne tematike. Spominju se i običaji vezani uz vjenčanja i zaruke kao i narodne poslovice koje su služile za zabavu starijih i poduku mlađih.

Nakon toga uslijedio je kratki put do Splita. U tome se dijelu rada vidjelo što kažu povijesni podaci o nastanku palače i kakvo stajalište o istom događaju ima tradicijska kultura. Nakon podataka o životu svetoga Dujma, spomenuti su običaji iz davnoga 14. stoljeća, a tiču se proslave dana zaštitnika grada. Na kraju rada prikazala sam kako u suvremenom Zadru i dalje živi epsko pjesništvo koje stariji mještani rado prenose novim generacijama. Iz tih se primjera najviše moglo doživjeti stanje u Domovinskom ratu na zadarskome području kao i kakvi su bili društveni odnosi u prvoj polovici 20. stoljeća.

Vrijeme koje sam uložila u pisanje Diplomskoga rada omogućilo mi je da se detaljnije upoznam s hrvatskom tradicijskom baštinom. Stare je običaje lako oživjeti i nje govati kada ih se jednom upozna. Voljela bih se jednom baviti detaljnijim istraživanjem hrvatske usmene književnosti i tradicijske kulture koje bih rado uspoređivala s kulturnom baštinom drugih europskih zemalja. Tradiciju treba čuvati i kontinuirano je otimati zaboravu. Za to je potrebno raditi na terenu kako bi nastajala kvalitetna literatura. Iz nje svatko može naučiti nešto novo o svojoj kulturi, a time i o samome sebi. Nadam se da će se to dogoditi i svakome onom tko u budućnosti posegne i za ovim radom.

SAŽETAK

Usmena književnost omogućuje prijenos cjelokupnoga iskustva jednoga naroda. Ona prenosi misli i osjećaje narodnoga stihotvorca koji zapravo govori u ime svoje društvene zajednice u određenom vremenu. Ovaj se rad bavi usmeno-kniževnim primjerima sela Gizdavaca u splitskom zaleđu, kao i primjerima većih hrvatskih gradova Splita i Zadra. Prvi dio rada vezan je uz običaje sela Gizdavca pri čemu se prikazuju narodni običaji vezani uz proslavu najvećih katoličkih blagdana, ali i primjeri usmene poezije. Ta je poezija služila kako bi se njome izrazili ljubavni osjećaji, ali i mišljenje o društvu, ratu, braku, obitelji. Najviše je onih koji su prožeti osjećajem tuge zbog rastanka zaljubljenih. Drugi dio rada bavi se predajom o nastanku grada Splita kao i o nekim običajima toga grada koji imaju veliku tradicijsku vrijednost. Posljednji dio rada odnosi se na epsko pjesništvo zadarskoga područja kojim su ljudi izražavali težinu Domovinskoga rata, ali i kritički odnos prema životu društva u prvoj polovici dvadesetoga stoljeća, koje je često bilo prožet i satiričkim tonom.

Summary

Oral literature enables the transfer of the entire experience of a nation. It conveys thoughts and feelings of folk poet who actually speaks on behalf of the community in a certain time. This Graduate Thesis possesses oral examples of village Gizdavac which is situated near Split, and big Croatian cities Split and Zadar. The first part of the Thesis is about folk customs of Gizdavac in which are shown customs associated with celebration of the greatest Catholic holidays, but there are also examples of oral poetry. This poetry was used to express feelings of love but also the opinion of society, war, marriage, family. Most of the examples are imbued with a sense of sadness because of the separation of young people in love. The second part deals with the story of the founding of the city of Split as well as some of the customs of the city that have great traditional value. The last part of this Graduate Thesis refers to epic poetry of the Zadar area in which people express the weight of The Croatian War of Independence, but also critical opinion about society infused with satirical tone.

IZVORI I LITERATURA

Vlastiti terenski zapisi

Popis kazivača:

Mate Ivković

Ani Šore

Manda Šunjić

Anastasia Bertani

LITERATURA

1. Braica, S. (2004). Božićni običaji. *Ethnologica Dalmatica*. 42 (1), str. 5-26.
2. Dellale-Kreljutić, I. (1991). Od carskog mauzoleja do hrama kršćanske pobjede. U: Petar Požar (ur.) *Sveti Duje* (str. 41-57). Split: Logos.
3. Dragić, M. (2007). Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. *Croatica et Slavica Iadertina*. 3, Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru. str. 369-390.
4. Dragić, M. (2010). *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, *Croatica et Slavica Iadertina* 6, Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru. str. 229-264.
5. Dragić, M. (2008). *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, *Crkva u svijetu*, 43 (1). Split: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split. 67-91.
6. Dragić, M. (2008). *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu.
7. Dragić, M. (2010.). *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata*, *Crkva u svijetu*, 4. Split: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu. str. 467-488.
8. Dragić, M. (2012). *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, *Croatica et Slavica Iadertina*, 8/1, Zadar, 2013., str. 155-188.

9. Dragić, M. (2010). *Veliko trodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini*, HUM 6. Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, Mostar, 2010., str. 81-104.
10. Dragić, M. (2009). *Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini*. *Crkva u svijetu*. 44 (3), str. 305-328.
11. Ivančan, I. (1988). Narodna plesna kultura u Hrvata. *Narodna umjetnost, hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*. 2 (2), str. 69-10.
12. Kekez, J. (1986). Usmena književnost, u Škreb – Stamać, *Uvod uknjiževnost*, IV. Poboljšano izdanje. Zagreb: Globus.
13. Marasović, G., Marasović, T. (1988). *Vodič Splita*. Split: Logos.
14. Matijaca, M. (1991). Kult svetog Dujma kroz vjekove. U: Petar Požar (ur.) *Sveti Duje* (str. 5-25). Spli: Logos.
15. Matijaca, M. (1991). Sveti Dujam i njegovo vrijeme. U: Petar Požar (ur.) *Sveti Duje* (str. 25-41). Split: Logos.
16. Milić, L. (1993). Uskrсни običaji u Splitu i bližim lokalitetima. *EtnologicDalmatica*. 1 (4-5), str. 139-150.
17. Miličević, J. (1967), Narodni običaji i vjerovanja u Sinjskoj krajini. *Narodna umjetnost*. 1 (1), str. 433-511.
18. *Narodne lirske pjesme* (1963). Priredio OlinkoDelorko, PSHK, knjiga 23. Zagreb: Zora, MH.
19. Novosel, D. (2012). Adventski i božićni običaji u Gračanima kod Zagreba. *KAJ, časopis za književnost, umjetnost, kulturu*. 45 (4-5), str. 89-100.
20. *Opća enciklopedija 8* (1982). Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod.
21. *Poslovice, zagonetke i govornički oblici* (1996). Priredio Josip Kekez. Zagreb: SHK, MH.
22. Požar, P. (ur.), (1991). *Sveti Duje*. Split: Logos.
23. *Usmene lirske pjesme* (1996). Priredio Stipe Botica, Zagreb: SHK.
24. <http://www.etnoportal.com/dogadjaj/predstavljanje-obnovljenog-obicaja-slavonskih-kraljica-ljelja-u-osijeku>, 28.5. 2014., 19:40
25. <http://www.valovima.com/hr/vodic/zadar/o-zadru-i-njegovim-zastitnicima>, 10.6.2014., 15:30